Oppunder fjellbandet 1989

Vi ønsker våre kunder EN RIKTIG GOD JUL!

Samtidig anbefaler vi våre banktjenester!

SMS:
10,5% fra første krone

Kapitalkonto:
11,0% fra første krone

4 gebyrfrie uttak + fjorårets rente

MINIBANK · UTLÅN

Ta kontakt med

Aalen SPAREBANK

7480 ÅLEN
Tlf. (074) 15 644

Oppunder fjellbandet 1989

Hefte nr. 11
Utgiver: HOLTÅLEN KULTURSTYRE
I redaksjonen:
Hans O. Grønli, Per Olav Almås, Ivar I. Holden
Kulturkontoret:
Peder Drøyvollsmo

INNHOLD

Allmue-/folke-/grunnskolens 250-årsjubileum i Holtålen - Av Ole Kirkbakk 2
Dialog ved Eidet smeltehytte - Av Per H. Kullbotten 7
I fortidens spor - Av Ole Eidebakk 9
Agro-fiction - Av Sigmund Hov Moen 10
Hans Haugen og ålbyggmålet - Av Aud Mikkelsen Tretvik 14
Hans Haugens ordsamling - Av Jon Åsvold 15
Sagt av ålbygger - Av Per Åsvold 16
Dyrplageri? - Av Halvard Bakås 18
Minneord om Hans Kosberg 19
Julestemning - Av Målly Gjersvoll Strickert 19
Haltdalssangen 20
Ålbyggsangen 21
Pioner i Haltdalen med traktor og lastebil - Av Gudbrand Grøt 22
Stridbare fjellfolk - Av Einar Tilseth 24
Gamle spor etter ålbygger på Rørosvidda - Av Odd Skjølsvold 27
Ålen - Av Per Åsvold 29
Fest på Graftåsa før i ti 'en - Av Per Renolen 30
Bondebryllup i bamle dager - Av Kari Sundan 31
Langs den gamle alfarveg - Av Hans Kosberg 32
Indremisjonen og emissæren -Av Jon Åsvold 33
Takk, Johan Falkberget - Av Martin Åsvold 34
Mor - Av Leiv Hov 35
På vandring i Killingdalen - Av Leiv Reitan 36
Pilspisser i Svenskhaugan - Av Torbjørn Volden 37
Julekveld - Av Per Renolen 37
Ved den gamle Kongevegen - Av Margit Krogstad Ramlo 38
Gruvearbeide en kamp for livet - Av Peder Drøyvollsmo 39
Kresten Jo - Av Birger Nysetvoll 40

Forsiden er tegnet av S. Folde: *Dialog ved Eidet smeltehytte*

Kr. 25,-

Trykk: Arbeidets Rett

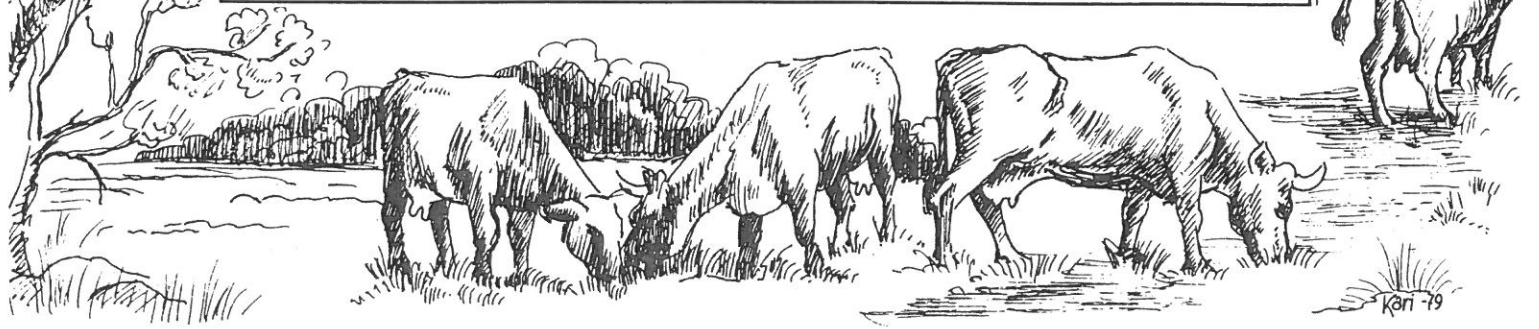

Allmue-/folke-/grunnskolens 250-årsjubileum i Holtålen

— Av Ole Kirkbakk —

Med forordningen av 23/1 1739 om «Skolerne på Landet i Norge» fikk vi loven om at alle barn på landet i Norge skulle gå på skole. Også før denne loven kom, spesielt etter reformasjonen, hadde det vært gitt undervisning. Den gjaldt først og fremst opplæring i kristendom etter Luthers lille katekisme. Lærestoffet var: Fader vår, trosartiklene og De ti bud. Det er forresten 450 år siden vi fikk kirkeordinansen av 1537 som ble gjort gjeldende for Norge i 1539. I den ble det syn fremmet at alle måtte lære å lese, for Bibelen skulle være tilgjengelig for enhver.

Et lite glimt av av situasjonen før 1739

I 1737, den 22.-25. juli, foretok biskop Hagerup visitas og noterte følgende: «I Aalens Annex fandt vakre og vittige Folk, både gamle og unge ere flittige at øve dem selv både i læsen og skriven, — forresten er overalt god Skick iblandt dem». For Haltdalen: «Ungdommen fandtes ferdig at læse og svare til Catekismi Lærdom».

Fullt så rosenrødt var det nok ikke alltid. Etter sin visitas i 1740 skrev han: «Pigerne gjorde skickelig rede for Børnelærdommen. Drengerne (guttene) var slættere. Fikk alvorlig Tiltale». For Haltdalen: «Ungdommen her overalt bedre enn i Aalen». For Singsås: «Ungd. her enda bedre».

Ovenstående sitater viser at folk (noen, om ikke alle) har fått litt opplæring, og vi kan spørre: «Hvem var det som underviste?» Etter ordinansen av 1537 var det klokkeren. Han skulle «undervise de unge Bønderfolk udi Børnelærdommen, Catekisme en Sinde (gang) om ugen udi Sted og Stund som Sognepræsten dennem foreskrive». Allerede på den tida var det noen som hadde syn for at evnerik ungdom måtte få videre utdannelse. Biskop Peder Palladius (dansk) sa i en formaning til folket bl.a. at de småguttene som dere merker lærer lett, så det som klokkeren lærer dem, renner i dem som smeltet smør, dem skal dere la komme til nærmeste by til skole.

Med forordningen av 1739 og den forutgående bestemmelse om konfirmasjonen skulle og måtte alle få opplæring og følgelig anledning til å gå på skole. Klokkeren alene maktet ikke dette, og etter hvert ble andre, aller mest bønder, trukket med i undervisningen. For mange av dem var det en ønsket situasjon, for derved ble de fritatt for militærøvinger. Også tidligere finner en eksempler på at bønder underviste. I visitasprotokollen for 1733 står: «I Hovedsognet (Haltdalen) gjør en Bondekar skolemestertjeneste, i Annexene Singsaas og Aalen Substituter (underordnede medhjelpere)».

Forordningen av 1739 krevde ikke bare skoleplikt. I følge den skulle det bygges fast skole ved hver kirke, bare i nødsfall omgangsskole, og alle klokkere skulle, «sommer som vinter, holde ordentlig Dansk Skole», og de skulle undervise barna i «Christendom, Læsen, Skriven og Reignen». Skolepliktig alder var fra 7 til 12 år. I de første 3 år skulle de gå på skolen hver dag, unntatt søndag, i 3 måneder. De siste 2 år skulle de møte to ganger i uka hele vinteren igjennom. Opplæringen skulle skje i egne skolehus med bolig for læreren i den ene enden. Til klokkere som skulle gi opplæringen, måtte en bare ta studenter, hørere (adjunkter) eller skoleholdere som hadde tjenestegjort ved latin — eller dansk skole. Til omgangsskolelærere kunne en nøye seg med «det beste og dueligste Subjectum af Bønder-Karlene». Utgiftene måtte folket sjøl dekke, staten gav intet tilskudd. For fattigfolks barn skulle skolen være gratis.

Dette ble for dyrt, og 2 år etter forordningen kom «Plakat og nærmere Anordning ang. Skolerne på Landet i Norge». Etter den ble lovens krav sterkt svekket, og nå fikk hvert prestegjeld innrette sin egen skole som best de kunne.

Hvordan var utviklingen for skolen her i tida etter 1739, og hvor fort gikk den? Sjølsagt ingen øyeblikkelig og brå overgang. Fremgangen kom etter hvert, men allerede 8 år seneree kan den spores. Da skriver biskop Harboe: «Den Ungdom som er prepareret og til dels antagen til Confirmation, er ret god og forsvarlig, kan og vil læse i Bog, men af de Ældre var en Deel vankundig, så de nødvendig behøve nærmere Undervisning, hvortil

Præsten lovede at anvende al sin Flid! De tre Klokkere betjene tillige Skolemesterembede. Svage Kateketer. Ordentlige Protocoller maa holdes. Gjenstridighed overfor den anbefalede Katekismeforklaring».

Forklaringen det her siktes til, er Pontoppidans «Sandhed til Gudfryktighed», en bok som ble brukt i norsk skole i rundt 150 år og som voldte barna mye besvær. Derfor het det da også: «...pint under Pontoppidan...»

Dette var sannelig en god attest. Sjøl om det var noe å påpeke med spørsmålene og deres formulering og med protokollene, så var kritikken positivt god.

Om vi går 25 år fremover i tiden, kan vi lese at biskop Gunnerus ved sin visitas 9. august 1772 bl.a. skriver: «Ungdommen svarede vel til alle Spørgsmaal af Den Lille Katekisme og Forklaring...», og «Klocker til Holtaalen, Ole Christophersen og hans Søn Ole Ols. Evenmoe, holder Skole 20 Uger. Løn 2 Ort Ugen, som af 4 Mænd indcasseres. Klocker til Aalen er Ole Børsen (Langland) og hans Søn Børre Olsen, ogsaa Skolemester 32 Uger á 2 Ort, som af 6 Mænd indcasseres. Klocker til Singsaas: Hans Pedersen tillige Skolemester, 8 Uger og derfor af Almuen nyder 2 Ort. Desforuden Haldor Olsen, Underskolemester, 16 Uger á 2 Ort.

Nå ser vi at skolen har fått et betydelig antall uker til undervisning. Hvert sogn ble inndelt i distrikter, Haltdalen i 2 (siden i 3), Ålen i 3. Noen av distriktene ble senere inndelt i roder. Fra 1861 fikk vi kretsinndelingen.

I 1815 fikk en stortingskomite til oppgave å ta skoleloven av 1739/41 opp til revisjon og komme med forslag til en ny. Det endelige resultat, dels bygd på prost Deinbolls utkast, ble landsskoleloven av 1827. Den medførte ingen radikal forbedring av den forrige, men også noe nytt kom til. Viktige bestemmelser var: Opprettelse av seminar til utdanning av klokkere og lærere ved fastskolene, ved alle hovedkirker skulle det bygges fastskoler, skolen skulle styres av en skolekommisjon. Medlemmer av den var sognepresten, formann, lensmannen, prestens to medhjelpere og valgmennene (i Haltdalen 2, i Ålen 3).Skolekommisjonen avløste i 1831 den tidligere bygdekommisjon som var felles for skole- og fattigstell.

Bygging av fast skole hadde en ikke råd til ennå, og etter søknad ble den utsatt. Men i 1855 ble den reist ved Knuten (nå Grøt), så frem til det året var det bare omgangsskole i bygdene våre.

Når det gjelder undervisningstiden i dette tidsrommet, kan en nemne at i 1817 var den i Haltdalen 24 uker i hele sognet. 7 år etter har det i øvre distrikt (Grøt) vært skole på 16 forskjellige gårder med en uke á 5 dager på hver. Riktignok har ingen elev søkt skolen mer enn 12 uker, men tilbudet var der. I nedre distrikt var det skole i 18 uker med i alt 64 elever (i øvre 51 elever). Yngste elev var 5 år og 10 måneder «efter Dåbs Datum» da han begynte. Den som søkte skolen mest, gikk 15 uker og 1 dag, minst en som bare gikk en uke (meget Stam). Vår tapre femåring gikk 4 uker og 2 dager. Gjennomsnittlig gikk hvert barn 33 dager på skolen det skoleåret i de to distriktene.

I protokollene var det rubrikker for:«Opholdstædets og Børnenes Navne, Alder efter Dåbs Datum, Naar der er begynt og hvor der er holdt Skole samt hvor mange Gange Børnene samme-Steds har søgt den, (herunder rubrikker for hvert sted/gård der omgangsskolen er holdt), — søgt skolen andre distrikter, Barnets Næmme (godt, taaligt, maadeligt, slet), fremgang i Kundskaber (indenad, Udenad, Summa Uger, Dager), Anmærkninger. F.eks. Ofte syg, Seer lidet, Fattig og uden Pænge, Liden Øvelse, Ung, Confimeret etc.»

«Protokollen er efterseet saa ofte jeg har holdt Gudstjeneste. N.N.» I tillegg til det som ovenfor er omtalt, fastsatte skoleloven av 1827 at klokkerne og lærerne i fastskolen skulle utdannes ved seminarier, men omgangsskolelærene skulle få sin opplæring av klokkeren under tilsyn av presten. Den første skolemester med lærerutdanning var Anders Haugen, utdannet ved Klæbu seminar. Han begynte sin lærergjerning i 1845 med at han av og til avløste far sin. I Ålen er Ole Støver regnet som den første med «kvalifisert» utdanning fra Støren seminar, skjønt han fikk sin lærdom av prost Bøtker før seminariet der startet.

Presten og spesielt klokkeren hadde hjelpemidler i sin opplæring av omgangsskolelærere. Ett av disse var Praktisk Regnekunst til Brug for Skoler, det selskabelige Liv og for dem som vil lære sig selv at regne» (Kjøbenhavn 1812).

Omgangsskolens Hjelpemidler var i følge en inventarliste fra 1831: 1 Bibel, Det Nye Testamentet, 1 Kingo Psalmebog, 1 Luthers Huuspostil, Norges Grundlov, Den nye Skolelov af 14. juli 1827, 1 Regnebog (søndergaards), Grøgaards Bibelhistorie og Skoleholderinstrux. I tillegg til dette hadde omgansskolelæreren skrivemateriell som stentavler og grifler. Alt dette var fra 1852 oppbevart i «kate-

terkasser» som målte 94 x 45 x 19 cm. Disse ble trolig satt opp på et bord og fungerte da som kateter.

Omgangsskolelæreren bar med seg bøkene i et beslått treskrin på 32 x 22,5 x 19 cm utvendig målt. Skrinet var lukket med en jernkrok og båret etter en hank av samme metall.

Skoledagen begynte med bønn og salmesang, som en kort andakt i tråd med pietismetidens og Christian VItes vilje om at almuen skulle opplæres i troens grunn og sanne lære og med tanke på konfirmasjonen. Skoledagen fortsatte med lesning, katekisering, skrivning og regning. Stykket om «Ein skuledag i gamle dager» og A. J. Reitans dikt om sitt skolehold i Horg forteller litt om omgangsskolens indre liv, men her velger jeg å ta med det Beret Reitan har fortalt om den. Stykket er kalt «Skule» og er nedskrevet av Jørgen Reitan.

E tru skula va ne'i Unsgala når me to'på i skulen. E tenkje klåkka va søm en åtte når me to'på øm mønan (mårrånan). Me satt kring nå langbol. Ryssan satt åvvå bole, å me førkjongan på bænka fræmma bola. Me kom jønnast i stund førri klåkkara. Klåkkaren skull åtå før me to'på; døm måtta hålle a maten der skula va. Han satt jamnast me i fat oppi fanga me læmse og kake. Når me to'på, sång me i vers, å se les klåkkaren Mårråsbønna. Se steg me opp en om gången å les'opp læksa vår ti spørsmålsboken å bibelhistorien. Ætte duggulen les me ti testamænta hæll tå Davidssalmøm, hell værs tu salmboken. Lite rækning hadde me å, å ryssan kunn nå hå lite skriving. Når de va nungen tå førkjongøm søm villa skrive, lo ryssan å sporde øm døm skull bli kantorkærra.

Øm kvællan va de kor, å da kom de jænne fòlk å hòrde på. Klåkkaren les å sång, å sømgång kunn'n åverhøre åss. De vart nå mang'gong all mòrkt før me kom hematt øm kvællan. De va ittnå titt me fikk leke åss. Me va se rædd skulmæsteren at me tolas itt røve oss se mye. E kjem ihóg 'n Innbrikt Stømna fikk ris fræmmi Grønli en gång. Han ha vørri ute å rænnt se i meddaga, å se vart'n før lenge; han kom itt innatt før døm ha sætt se att. Da lòt'n Innbrikt ut å finne ris sjøl. (Berit begynte i skolen ca. 1845).

Årslønna for en lærer var satt til 20 spesiedaler, det samme som for en dreng. Dermed var hans sosiale status bestemt. I tillegg kom fri kost og losji i skoletida samt om helgene. Året 1830 i et sogn her, var årslønna 16 spesiedaler og 60 skilling, mens klokkeren for sitt skolearbeid fikk 12 spdr. I et annet sogn fikk han 15 spdr., mens læreren fikk 20 spdr. 60 sk.

For 1833 er utgift til bøker og skrivemateriell i et sogn 4 spdr. 1 ort, i et annet 7 spdr. 4 ort 16 sk. Utgiftene ble dekket av skoletoll, brudefolks gaver, bøter for skoleforsømmelse, mulkter, tavlepenger etc. Disse utgiftene økte litt etterhvert, og i 1845 ble det på et formannskapsmøte behandlet vedtak fra det kombinerte formannskap om å øke skoletollen etter følgende skala:

På en gårdmann fra 16 til 24 skilling
På en halvbrukergård fra 10 til 16 skilling
På en kårmann og husmann fra 8 til 12 skilling
På en tjenestegutt/innerst fra 10 til 16 skilling
På en tjenestejente/kårenke fra 6 til 8 skilling

Senere ble det i et møte bestemt: «De Brugere som af forskjellige Grunde fritages for at besørge Skoleholderen Underholdning, samt Skolestuenes Reenholdelse, Opvarmning og Belysning, erlægger en Erstatning derfor efter Skolecommisjonens nærmere Bestemmelse».

For øvrig var i 1845 utgiftene til skolen for Haltdalen 60 spdr. 2 ort, for Ålen 70 spdr. 12 sk. I løpet av de neste 30 år steg de med 300%.

Utover hundreåret fikk vi en nærmere presisering av faga i protokollen. Skoleåret 1845/46 har katekisme, forklaring, bibelhistorie, forstandsøvelse, regning, skrivning og sang fått egne rubrikker. I skrivning har 4 av 105 elever fått karakteren G, 11 Taalig, 1 Maadelig og 5 er notert med «begynt». D.v.s. at 20% av barna har fått noe skriveopplæring. I regning har 1 elev fått Noget og 3 har «begynt».

I 1860 kom lov om «Almueskolevæsenet på Landet», og den medførte minstekrav og statsstøtte. Når kommunene oppfylte minstekravene, fikk de statsstøtten som ble utbetalt gjennom amtet (fylket). Det ble opprettet skoledirektørstillinger som nye kontrollerende organ for landsfolkeskolen, og fra nå av er den ikke lenger under embetsstandens kontroll. Et viktig ledd i den demokratiske utvikling.

Nå ble det lovfestet at både ordfører og en representant for lærerne skulle være med i skolekommisjonen, og lærerlønna skulle fastsettes av amtsformannskapet. Dermed fikk en ens lønn i hele landet. Det ble skoleplikt fra 8-årsalderen til konfirmasjonen, og skolen skulle gi både kristelig og borgerlig undervisning.

Med statsstøtten kom det fart i byggingen av faste skoler utover landet, og ved det bruddet med

omgangsskolen. Etter innstillinger fra skolekommisjonene vedtok begge kommunene å bygge faste skoler. Rekkefølgen er slik: Hov skole 1861, Gildset og Eidet skoler 1863, Engan 1867, Hessdalen 1872, Aunegrenda 1880 og Nesvoll 1894. I løpet av de neste 23 år var det i alle disse kretsene reist nye lokaler, så vi fikk en veldig stor og rask utbygging på skolesektoren. Det var skolelovene av 1860 og 1889 som fremmet den.

Utover 1800-tallet hadde kristendomsopplæringen som før, en svært stor dominans. Formålet med skolen var, som før nevnt, å innprente kristen tro og moral og forberede konfirmasjonen. For å oppnå det var leseferdighet nødvendig, og lesning var derfor et prioritert fag. De andre formålfagene ble det lagt mindre vekt på. Det leste «pensum» i kristendomskunnskap var i en andreklasse år 1861 «hele Wexels Bibelhistorie, katekismus og Forklaring til Ende, samt 17 Salmer af Kingos Psalmebog og Melodiene indøvede». — Men nå var faget regning kommet mer med. En førsteklasse hadde arbeidet med «Især Hovedregning, de Ældste har regnet de tre første Regnearter på Tavle». — I andre klasse «De fire Species i ubenevnte og benevnte Tal, Brøk og Reguladetri». I faget lesning «1. klasse, Renlæsning og Stavning, Indenad og udenad. 2. Klasse Renlæsning».

Med økt undervisningstid ble det mer tid til andre fag, også skrivning. I 1854 hadde Ålen 48 dagers skole pr. klasse, Haltdalen 55 (i gjennomsnitt for kretsene der. I Ålen savnes skoleprotokoll for øvre distrikt). Beregnet etter antall gitte karakterer i faget var prosentvis opplæring i sistnevnte fag 34 og 56%. I 1861 var det 54 skoledager i begge kommunene, og for fagene skrivning og regning var prosentvis opplæring: I Haltdalen 98 og 100, i Ålen 79 og 75. Fra og med 1874 hadde alle elevene i begge kommunene fått sine karakterer i de to displinene, men trolig fantes det analfabeter og nonmatematikere enda. Likevel er resultatet veldig fint, særlig når vi tar i betraktning hva slags hjelpemidler skolen den gang hadde. I ei liste over inventar år 1861 står bl.a.: «10 stykker Stentavler hvoraf 1 er slaaet istykker».

En viktig årsak til fremgangen på den tida var at en fra 1845 av og utover hundreåret fikk seminarutdannede lærere. Ellers kom det etter hvert bedre lærebøker, og fra midten av hundreåret sogneboksamlinger som stimulerte leselysten.

Staten gjennom amtet gav bidrag til læremidler. På møter i skolekommisjonene 1880/81 referertes skriv om at «...Amtformandskabet hadde tilstaaet Haltdalen og Aalen kr. 40,- hver til kostbare Læremidler til Skolen». Under møtet i Ålen opplystes at «...Eidets og Hesjedalens Skoler mangler endnu saa nødvendige Ting som Regneopgaver, salmodikon, Det metriske System innført 1875), Globus, 1 Sæt med bibelske Billeder, at Hov skole ikke eier metriske System samt at Engan, Hov og Hesjedalen Skoler tiltrænger høilig et nyt Jødelandskart».

Året før «besluttet Skolekommisjonen at Skolestuens Gulve skulde vadskes hver Lørdag af Kredsens Opsiddere på Omgang». Videre at «Lærerinden overlades Kammeret i Skolen til fri Disposition. Der anskaffes Seng og Skab til hendes Afbenyttelse».

Lesebokstriden som raste på uforsonlig måte mange steder i landet, har det ikke ryktes noe om i våre bygder. Feiden kom etter at P. A. Jensen ca. 1863 gav ut sin lesebok som nå ved siden av kristelige emner også inneholdt stoff fra naturfag, geografi, mytologi, eventyr og stykker av «nyere» norske forfattere, dette var utålelig for mange. Ålen innførte boka, og der var den, for Hessdalens og Nesvolls vedkommende, i bruk til 1906/7. For Engan, Hov og Eidet vedtok man i 1897 Nordahl Rolfsens. I Haltdalen bruktes bl.a. Knudsens frem til ca. 1890. Da innførte de Paus & Lassens lesebok.

En ny og viktig forordning for skolens faglige utvikling og demokratisering fikk vi i 1889 ved «Lov om folkeskolen på Landet og i Kjøbstæderne», kalt det lokale sjølstyres lov. I den fjernes betegnelsen allmueskole til fordel for Folkeskole. Nå skulle skolen være for hele folket og styres av det.

Skolekommisjonen ble skiftet ut med et nytt folkevalgt organ, SKOLESTYRET. I det var presten sjølskreven som medlem sammen med ordføreren og en representant for lærerne, men ikke som formann. Til det måtte også han velges i likhet med alle de andre medlemmene.

I begge sognene ble han gjenvalgt frem til 1904, men siden bare en sjelden gang.

De første valg til skolestyret var i Haltdalen 13/9 og i Ålen 12/11 1889. Samtidig foretok en valg av formenn til kretstilsyn for hver krets (Tilsynsordninga var frivillig fra 1860, men nå lovfestet). Skolestyret fikk rett til å ansette lærere, til å utarbeide planer for skolen og undervisningen og avgjøre timefordelingen, (også i kristendom, men her begrenset av målsettingen for faget som var fastsatt i skoleloven).

I fagkretsen ble både formålfagene lesning, skrivning og regning, og orienteringsfagene historie, geografi og naturfag styrket, så de fikk egne timer og lærebøker. Dette var allerede gjennomført i våre kirkesogn. I en skoleprotokoll for året 1888 står: «Historie: gjennomgaaet fra Kalmarforeningen til vor Tid efter Foredrag og hjemmelekser efter Pettersens Norgeshistorie. Geografi: Gjennemgaat Norges Geografi samt foretaget en Oversigt over alle Verdensdele. Naturfag: Dyrerigets Naturhistorie i Tilslutning til Tegninger. Et annet sted stod: «De viktigste Frembringelser i de 3 Naturriger, Lidt om det menneskelige Legems Bygning».

Skolestyrene var aktive. Allerede i 1890 gjorde de henvendelser til kommunestyrene om å bevilge penger til kurs i handarbeid og fortsettelsesskole, noe de fikk tilslutning til. Da det den 10/4 -90 kom sirkulære fra Kirkedept. om skole for åndssvake barn, svarte de «...ansees meget heldig».

Utover hundreåret og frem til 1930-åra var det, ved siden av krafttakene med skolebygg, en videre utvikling i skolen. Undervisningstida økte fra 12 til 16 uker, og dertil kom 2 uker handarbeid med både sløyd og skolappekurs for gutter og handgjerning for jenter. I 1890-åra kom tegning på karakterlista, og norsk ble postert som norsk muntlig og norsk skriftlig. Logisk tegnsetting ble vedtatt.

Med folkeskolelovene av 1936 ble det lagt større vekt på heimstadlære og ferdighetsfagene. Gymnastikk og handarbeid ble obligatoriske. I disse fagene hadde det da vært undervist i mange år her, og en tør påstå at skolene i våre bygder lå langt fremme, til tross for at kommunene var til dels svært dårlig stilte økonomisk. I de trange trettiåra satte de i gang vinterkurs i sløyd for ungdom. I Haltdalen ble det senere byttet ut med handgjerning for jenter. I lang tid hadde vi nå hatt fortsettelsesskole som siden ble kalt framhaldsskole og gjort obligatorisk. I tillegg kom i 1940-åra realskolen, men i de sistnevnte år ble det både for skolen så vel som de andre etatene i landet, trange kår for de demokratiske prinsippene.

Svært viktig har det vært for skolen at den etter hvert har fått en bedret undervisningssituasjon. I omgangsskolen kunne f.eks. i 1830-åra samles over 40 barn i ei stue på en gård. Når så folka som hørte til der, oppholdt seg i samme rom og drev med sine sysler, måtte det være vanskelig å drive med opplæring der. Et tiår senere ble det klasseinndeling. Den, sammen med senere bestemmelser om redusert elevtall i klasseenhetene, har effektivisert undervisningen veldig samtidig som barna har fått en langt mer individuell faglig hjelp, og ikke minst personlig omsorg.

I 1967 fikk vi den 9-årige skolen for alle etter lov om førsøk med niårig skole. Endelig lov kom to år senere. Den niårige skolen skapte et stort behov for større lokaler. Nye Grøt skole var ferdig 1956. Litt senere ble den videre utbygd. Også i jubileumsåret blir det satt igang byggearbeider der. Første byggetrinn for ungdomsskolen (Hov skole) var ferdig 1967 da ungdomsskolen kom. Tre år etter var den fullført i kombinasjon skole/samfunnshus.

Nå ble både lærer- og administrasjonsstaben utvidet samtidig med tilsetting av vaktmestre og en økt betjening for bl.a. renhold, noe som er med på å gi skolen et trivelig miljø.

Ungdomsskolen var i noen år «påbygd» med korrespondansegymnas og linje for husstell hvor skolens lærere gav en hjelpende hånd. Flyttbar landbruksskole har vi også hatt. I tillegg til dette har det hver vinter vært voksenopplæringskurs med et allsidig tilbud. Fra 1985 har vi hatt kommunal musikkskole.

Viktig er det at skolen har fått flere nemnder og råd både for elevene, foreldre og lærerne og for skolen ellers, som skal være med på å skape trivsel i skolens hverdag. Ellers har den fått et stort hjelpeapparat både når det gjelder helse, psykologi og pedagogikk.

Skolen er i dag et kultursentrum i større grad enn før. Den er åpen for bruk også om ettermiddagene og kveldene, og aktivitetene er allsidige og store.

Skolen er fortsat i utvikling, og sikter mot nye mål. Ett av dem er helhetsskolen, en skole som gir eleven muligheter for en helhetlig utvikling. Dertil vil arbeidet med å gi seksåringene et pedagogisk tilbud aktualisere behovet for et nærmere samarbeid mellom skole og barnehage.

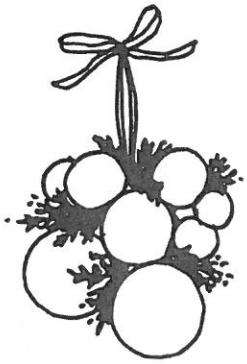

Dialog ved Eidet smeltehytte

Forfatter: Per H. Kulbotten

Scene: Foran garrovnen.
Tid: 1871.
Deltager: Ol-Jensa. Garrmaker.
Han kommer ut fra garrovnen og blir stående og småprater for seg selv.
Den andre deltager: Den nytilsatte hytteskriver Hauan, som i dag skal komme for å se på sitt fremtidige arbeid

Ol-Jensa: Ja, i dag kjem det fill nykar hit. Ska tru kelles han e'? N'Karl va da ganske bra han, men han vart da se skral. Han var kanskje bere som ordførar og tingmann enn han va her på hytten. Forresten gikk hytta lell den for vi hadde da han Anders. Ja, berre han itte blir se omolin som n'Pål. Ja, ja, se galin som'n Gammeljokum kan det nå itte bli. Der tru je sannelig at han kjem. Å, som je gruve mei.

Ol-Jensa tar av seg topplua og holder den under armen.
Inne på scenen kommer hytteskriveren Hauan.
H: Goddag, goddag. Mitt navn er Knut Møller Hauan, og det e æ som ska bli den nye skrivaren her ved Eidet.
O: Gudagen, je er'n Ol-Jensa og er garrmaker her. Dokk ska vorra vælkømmin.
H: Takk for det. Du hi kanskje verri læng her på hytta du, så du kan si mæ litt om forholda her.
O: (Han ser forbauset opp på Hauan.) Kjem du å spør mei om slikt. Det va fill bere å tålå med direksjonen om det.
H: Æ ha snakket med de folkene, men æ vil også høre fra de som arbe her om kolles dæm sjer på det. Du har kanskje vært i verkets tjeneste læng du.
O: Ja, je har da det.
H: Hi du arbet på gruvene?
O: Ja, je ha da det, men je va gammel da je tok på der.
H: Jaså, du begynte ikke der som vaskarryss du da.
O: Nei, du skjønne det at far mesta livet på gruven da je var 7 år, og da vart det slik at bror min n'Anders fekk arbeidet etter han. Je hadde tri brør som var gamlar enn je, og døm fekk arbe på vaskingen og ne'i gruven, men da vart det ittnå arbe på mei.
H: Så du va heime med mora di du da.
O: Nei, va det se likt seg. Ho mor klart itte å beholde hverken mei eller de are søskena mine, så je vart bortsatt borti Negarden.
H: Dine brødre klarte ikke å skaffe deg arbeid på gruven?
O: Nei, je vart i Negara som gjetar helt til je vart konfirmert. Je hadde det godt i Negara. Dom va snill åt mei der. Sea fikk je gårdsarbe bortme Jo Norgåra. Je stedde mei på året der, i frå 14. april. Om høsten ette slåtonna hadde itte n'Jo mer arbe åt mei heime, og da skaffa han arbe på gruven.
H: Du var bare 15 år da du tok til på gruva.
O: Je vart attvent to gång, så je var nok 17 år.
H: Hva tjente du da du arbet på gård?
O: Je va låvvå 20 krona for halvåret attåt mata. Da je kom åt gruven trivdes je godt.
H: Du tjente kanskje mye bedre der.
O: Fortjenesta va den såmmå. Je hadde da stedd mei på året, og den lønna je fekk på gruven va 30 krona for månen, men det va pengan hass Jo Norgåra.
H: Fikk ikke du pengene.
O: Nei je fekk maten fra ham, og da va det pengan hass.
H: På hvilken gruve arbeidet du?
O: Ja det va på Muggruven je tok på. Sea vart det mye på Kongens. Der vart je te je fikk skaen.
H: Æ sjer at du halte. Har du fått skade på gruven?
O: Skae ja. Det var nesten alle som fekk skae der kan du skjønne. Ja, nåen dødde tå den og
H: Fortell mæ litt om forholdene på gruven.
O: Det e fill itt nå my å tålå om, førr det var berre å ærbe der. Ryssan var itt mer enn 7-8 år da de tok på med vasking om såmmåren. Det gikk bra før dom som hadde far sin med, og som tok vare på døm. Da var det verre før dem som itte hadde det slik. Du vet det vart hart åt en liten onge å stå å vaske malm 12 tima om dagen. Lettar vart det itte når en vart vaksin og kom inn i gruva. Da vart det å stå å banke på borren i mange tima i trekk, før en skaut og kunne ta på med lasting av stenen.
H: Har du vært lenge her på smelthytta da?
O: Jo, det va 24 år no i Halvardsokk. Je fekk skaen på september året før. Så låg je i seks måna, og da vart foten så mye støttar. N'Stengel fór da og spjelka den og, men det vart nå slik. Men så ordna verket arbe åt mei her, så je skul sleppe å tråve den lange vegen oppå Kongens. Her ha je

vørri både på vendrøsten, på svartkåppåromna og no på garringen. Ja, je har vørri på staa og lerd garring. Det va n'Karl Ås som hjelpte mei dit. Det va enda det året han kom att fra tinga føst gongen.

H: Bor du her i nærheten?

O: Ja, je bor titt borti bakka der, så det er støtt veg på arbe. Det er itte alle som får gå hemat til kvelds.

H: Har du mange barn?

O: Je hadde 8 med første kjerringa. Den are kjerringa hadde fire da vi vart gift. Så je hadde 12, men tå døm er 6 død no. 3 tå døm va brøstsvak, 1 fekk sutta, 1 fekk blodforgiftning og 1 va for go for den her vera. Han døde berre tri vukku gammel. Det va fill for lite mat åt ongøm.

H: Så du er gift to ganger.

O: Ja alle som er enka hell enkmenn må gifte seg oppat, minders klare døm itte å leva. Me er alle avhengig tå kvarander. No er je og a'Anelisbet for oss sjølve. Gamlast guten er på gruven. Alle de are reste te Amerika for 3 år sea. har vi vørri ønger, så har vi vurti med vi toan og.

H: Trivdes du på gruven?

O: Alle som arbeidet på gruven, trivdes der. Vi va som ei familie. Vi kunne vørrå 20 mann på et rom, men det gikk så fint. Det kunne vørrå lite trongt om plassen når alle skulle koke graut, men som regel kokte vi berre en gong om vukku, etter det åt vi tu gryten tart ho vart tom. Du vet den vart litt svart tå sot og støv, men det blåste vi berre bort. Bersan va vant til slikt.

H: Du nevnte at noen døde av skade på gruven. var det mange slike tilfelle?

O: Det er vel noe en må rekne med at nåen ohåppå seg så døm dør. Men mange har også vurti atteliggan i gruvvega. Vinteren kan bli hard oppi Hesdalsfjellom. Nei, ingen blir gammel i de her traktøm.

H: De som har arbeide her på smeltehytta, har det vel bra.

O: Jøss ja da. Her er det i alle fall godt og varmt, åt døm som er inni hytten. Nesten for varmt mange gonger. Alle smeltaran har brannmerke i ansikta.

— De' her e' go' malm de', hyttskrivar slår Ola Jensen fast for den nytilsatte Knut Møller Haugan.

H: Er det mange som arbeider her nå?
O: Sannelig om je vet. På sjølve hytten er det berre 20 no, men om vinteren er det et yrende liv her, for da er det kjørara fra oppi bygden som kjem med malm, og det kjem kjørara fra Haltdala, Singsås, ja nåen kjem helt frå Selbu med køl og røstved. Søm du forstår så er det godt om arbeid her, men vi tykje det er for lita betaling. Når proviantskriveren har rekna ut det han ska ha for silda og kornet, bli det så lite atte.
H: Direksjonen er nok klar over forholdet, men dårlig gehalt i malmen, lang transport frem til smelting, og lang transport av kull og ved gir lite overskudd. Forresten min kjære Ole Jensen, så er ikke dette det rette sted og tid for diskusjon om lønninger.
O. Å langt i fra, je mente det itte slik. Me ska gjørrå så godt me kan, for at verket ska gå med overskudd. Hvis du kunne skaffe meg bedre køl, tru je sannelig me kunne fått «Kongen» i garringa til å bli gull, før den malmen som kjem frå Storvollgruven, ser virkelig fin ut.
H: Æ har lite tru på at en alkymist kan få gull ut av den koppermalmen i disse egner, men om du og de andre her ved Eidet hjelper meg, så vil både æ og min kone Helene Jeanette Jakobine Nikola Othilie gjøre vårt beste slik at vi trives i lag her. Farvel, farvel.

Ol-Jensa blir stående litt igjen og snakker alene: Han såg ut te å vørrå et bra menneske. Han to på sporde mei om ting som han sekkert visste fra før. Kanskje han bli en bra bas her. Men han er fill som de are patrisierne. Han villa itte tålå om lønningan. Nei me plebeierne ska fill svelte heretter også.

Dette tidsbildet ble oppført under tilstelning kulturstyret og smeltehyttekomiteen hadde ved ruinene etter Eidet smeltehytte onsdag den 22. juli 1987. **Ol-Jensa ble spilt av Harald Bakås, mens Steinar Folde spilte hyttskriver Hauan. Hauan var fra Levanger, derfor skal hans dialekt helst være «intrøndersk».**

I fortidens spor

Av Ole Eidebakk

Du finner en sti som du minnes så vel,
— den stien er ens for oss alle.
Vender du blikket og ser deg omkring
og bøyer ditt hode og synger en sang
før mørket skygger ditt øye.

Den som tråkket de første skritt på vår vei
— som gjorde stien tilsyne.
Trofast var gangen med jernskodd hæl
som våre forfedre har gange.
Minnene minnes i glede og savn
i naturens bølgende dale.

Tider forandres og livet omkring
— O la meg få føle din smerte.
Ryddes en vei gjennom skog og hei
hvor hverdagens minne forsvinde.

I tankene minnes de gleder som svant
og satte sine spor i det fjerne,
gjemmer seg bort i lyng og kratt,
til visnende blader forsvinner.

Nå er du eldst — den trause venn
i kraft og din styrke mon give fortidens.
Spor slettes ut i gro-muldjord
i naturens blomstrende enge.

Gi meg en tanke og før meg dit hen
der sollyset gleder vår vandring.
I skogbrynet der borte i naturens rike
ristes et minne som aldri, aldri blir glemt.

O la meg få dvele ennu en gang
og drømme i tankenes verden,
brenne et lys i den iskalde jord
og finne en lykke i skjønn harmoni.

Agro-fiction

eller Bør Børson — en epilog

Av Sigmund Hov Moen

Det er usikre tider på bygdene

Det merkes når godtfolk møtes — ved mjølkerampa, på samvirkelaget eller på lørdagsdansen. Det er fristende å snakke om gamle dager og fordums sambygdinger. Om Alet-Ola som bar stein til gammelbrua. Om Ingebrigt, Svarta Bjørns kjæreste ved Jællivarre. Eller om Liksvensken som tyranniserte arbeidsfolket på Spitsbergen til han fikk det han fortjente av bygdas utsendte kraftkar.

Men nostalgien gjemmer usikkerhet. Hvordan skal det bli for oppsitterne i fjellbygdene? Hvordan ser det ut her om 100 eller 200 år? Bor det folk her da? Hva driver i så fall de med, og trives de like godt som sine olde- og tippoldeforeldre?

Hvilke forutsetninger har så han som skriver for å spå om vår felles fremtid? Ingen utover de leseren har. Fremtida vil alltid være fantasiens land, og det skal vi kanskje være glade for. Skribenten har, som så mange som føler at denne trakten er deres heim, levd mange år i frivillig eksil. Men han følger interessert med i det som hender her, og sommersdag har han stor glede av å ta et tak som slåttakar. Med ljå, rive og høygaffel, og oppdage at også muskler har hukommelse.

Men det å leve langt heimefra har og sine fordeler. Du lærer deg til å bruke fantasien. Den lar seg ikke påvikre av stive billettpriser på jernbanen, korte ferier, hard asfalt eller tjukk betong. Tvert imot kan det se ut som om drømmereisene blir lengre og mer opplevelsesrike dess høyere betongen strekker seg, og dess lengre bilkøene er.

Han hadde rett dikteren som beskrev det slik: «Mot snelandets hytter fra solstrandens kratt rider en rytter hver eneste natt.» Det er godt å kunne lure virkeligheten. Det blir fortalt om langtidsfanger som skal ha berget forstanden sin gjennom mange år bak lås og slå ved at de i tankene har levd på rømmen.

På fantasiens veier er det ikke enveiskjøring. Jeg har mange ganger bala med regntungt gras ved riksveien og falt for fristelsen til å bli med turiststrømmen til mer eksotiske steder. For å bli vekt opp av neste nordvestbyge.

Tigerstaden — byen med det store hjertet — har vært mitt hjem noen år. Men jeg har ikke blitt charmert av Albert Nordengen, og jeg har hatt vanskelig for å tro på Lillebjørn Nilsen når han legger ut om bylivets fortreffeligheter.

En kveld i sommer, den 18. juni, opplevde jeg noe merkelig. Den dagen var det blitt målt 35 grader i skyggen på Fornebu, og ennå en time før midnatt var det drøye 25. Jeg hadde besøkt utstillinga «Natura». Der gjorde utkantene en god figur, På vegen dit stakk endasåvel en ordfører fra mitt dalføre en reklamebrosjyre inn gjennom bilvinduet midt i Sinsenkrysset. «Ut av trengselen», sto det. Om som om det ikke var nok, så sendte svensk TV om kvelden et program om utviklingen på det en der i landet kaller glesbygden. Programmet fikk det til å gå kaldt nedover ryggen min. Jeg følte at underbevisstheten begynte å arbeide.

Klokka gjør seg klar til å begynne på en ny dag.

Og den kommer!!

Men for meg er ikke den 19. juni 1988 som en kunne forvente. Det ringer på døra — og idet jeg går for å åpne legger jeg merke til, uten å forundres, at kalenderen sier det er år 2088. — Det må altså ha gått noen år.

På trappa møter jeg et spørsmål på utenlandsk. En, for meg ukjent kar, en underlig skabelon forresten, spør om det ikke er slik at jeg har trådt mine barnesko nord i landet. Nostalgisk som jeg er, lukter jeg med en gang mulighet for en interessant prat, og ber karen derfor inn på traktering. Turisten vil, forstår jeg etterhvert, ha meg med som kjentmann på en ekspedisjon nordover til de tynt befolka traktene 300-400 km nord for Sentrum. Han påstår at han kommer fra New York, og hevder at han er fagmann på økonomisk historie.

Spesielt er han interessert i folk som har visst å satse friskt. Nå har han satt seg fore at han vil oppsøke fødestedet til den legendariske finansmannen Bør Børson. Gjennom litteraturstudier har han fått rede på at Børson kom fra mine heimtrakter.

Jeg forstår at han vil pusse støv av Børs minne og bli bedre kjent med det livet han levde, og de folkene han omgikkes. Kanskje andre kunne ha noe å lære av et folkeslag som hadde fostra en slik utrolig framsynt kar. Planen hans er, slik jeg forstår, å lage en ny film om Bør. Den forrige begynner å trekke på årene nå. Ideen har blitt godt mottatt blant pengesterke investorer. Det ryktes at de allerede har begynt med forhåndsreklame ved at deres mest populære feriested er døpt om til Børmuda.

Karen byr meg bra betaling for jobben, og fordi det er mange år siden jeg besøkte heimtraktene, så takker jeg ja. Da jeg kan fortelle at det er dårlig kommunikasjon så langt nordover — tog og fly er forlengst innstilt, så blir han betenkt. Men da jeg legger til at drifta ga store underskudd, så skjønner han med en gang at slik må det være. Han gråter heller ikke da jeg fortsetter med at nettopp det er grunnen til at det ene bygdelaget etter det andre har måttet gi opp. Folk har blitt tvunget til å flytte inn til Sentrum. Tendensen var klar allerede i 1990-åra. I dag er slumpen av landets innbyggere trengt sammen rundt Sentrumsfjorden. Den øvrige delen av landet har stort sett fått seile sin egen sjø. Alle ressursene har gått med til å løse problemene som Mylderet har skapt. Kriminaliteten for eksempel har steget så sterkt at det nå er like farlig å ferdes utendørs nattestider i Sentrum som i New York.

Men nok om det. Vi har dårlig tid forstår jeg. Den eneste muligheten til å komme seg nordover er å bruke forstadsbanen til endeholdeplassen ved Mjøsa og så ta bena fatt.

Underveis nordover blir det mer snakk om forholdene folk lever under. Og reiseføiget mitt mener å kunne peke på en hel del positive følger av sentraliseringa. Tenk på, sier han, hvor fine muligheter du har til å holde styr på folk, til å påvirke dem i den retning som er sunn. Det vi trenger er tilpasningsdyktige mennesker, legger han til. Originaler som for eksempel Bør Børson hører egnetlig heime i historiebøker og filmer.

Så lenge alle kan kose seg i en liten leilighet med verandakasse og dele dagen sin mellom søvn, reise til arbeid og arbeid, har folk ingenting å klage over. Ja, og så i tillegg har de TV.

Og når jeg tenker meg om så har han rett. Hver eneste kveld sitter nasjonen benket foran kassa. Med fjernkontrollen reiser vi rundt i tilværelsen. Eller rettere sagt, vi innbiller oss at vi gjør det. I dag kjennes denne livsformen naturlig ut. I 1980-åra, like etter at TV ble alminnelig, minnes jeg at far fortalte om skeptikerne som hadde advart og spådd at det nye mediet ville føre til avhengighet. Det var den gang folk ennå kunne snakke til hverandre. I dag er munnen snart bare nødvendig for å stoppe mat i. For skeptikerne var det ingen som tok høytidelig, de ble latterliggjort som bakstrevere. Og store ressurser ble satt inn for å føre folk bak lyset.

I dag ser det ikke ut til å være noen grense for hva som er teknisk mulig å få til med TV. Nå arrangeres til og med høstjakta på skjermen. Kledd i beste sort jaktantrekk smyger jegeren seg rundt fremfor fjernsynet i sin egen stue, væpnet med et elektronisk haglgevær. Bildet sveiper over lyng- og moserabber. Det er livfullt lagt opp. Du kan se at hunden tar stand; Med Rondane, Snøhetta eller Gaustatoppen i bakgrunnen, avhengig av det forhåndsvalget du gjør. Så flyger fuglene opp, og i hundre tusen hjem smeller det. En elektronisk innretning finner ut om det ble bom eller treff. TV-selskapet registrerer resultatet, og så snart jakttimen er over får de heldige og treffsikre tilsendt det riktige antallet ferdig tilberedte fugler — til å sette rett i ovnen.

Kan det gjøres enklere? Hvem er vel interessert i å trave rundt i ødemarka langt fra folk, for å bli blaut og kald? Og til husmødrene, hvem vil ikke slippe å få en sur og bakfull husbond heim fra fjellet?

I det hele tatt — det gjelder å bruke fantasien. En miljøvernminister for lenge siden, Sissel Rønbeck var visst navnet, prøvde gang på gang å omdanne ei elv midt i Sentrum til lakseelv og badeplass. Til slutt måtte ministeren strekke våpen. Fisken døde fortere enn den ble satt ut. I dag er det en blomstrende industri langs elva. Fotokonsernet Kodak har blant andre flytta deler av virksomheten sin hit. Og alle som slapp kjemikalier ut i elva har fått beskjed om å fortsette med det. Det viste seg nemlig at filmene ble fremkalt når de ble dyppet i vatnet. Slå den, Rønbeck!

Gjesten min nikker — slik skal det gjøres.

Det er harde tider for de som ikke makter å sluke alt det skvipet som blir bydd frem gjennom media. Hvis du er en av dem som liker å drømme på egen hånd når du hører en melodi, som syns at ei gammeldags bok var bedre enn de tegneseriene som nå er i handel, ja, da vil du lett kunne mistrives. Alskens nymotens sansebedøvelse hindrer at fantasien vår skal få leke seg fritt. Naboen min orka ikke mer video. Han anla sak mot Staten og beskyldte offentligheten for tyveri — tyveri av tida hans. Han tapte sjølsagt og fikk merkelappen tilpasningsudyktig. Han rømte ut i villmarka dagen før sosialvesenet kom for å hente ham inn til omskolering.

For ei tid sida besøkte jeg en slektning som var havna på en slik attføringsinstitusjon. Der var alt lagt opp til at gammeldagse mennesker skulle få farten opp og ta igjen oss normale. Rosemalte vi-

deomaskiner og kombinerte fioliner og tennisracketer inngikk i behandlingsopplegget. Blant annet. Interessant var det også å besøke avdelinga for tiloversblevne og utilpassede kommunepolitikere. Ute i vestibylen på denne avdelingen sto det forresten en byste av en gammel ordfører på Tynset. Per N. Hagen skal han ha hett. Han hadde vært stri og trassig lenge, men til slutt måtte han gi seg og bytte ut nullvekstskjorta og Østerdalslua med dress, slips og hatt.

Her i koselige omgivelser møtes de fordums storheter til for dem uvanlige aktiviteter. På programmet står bl.a. monopolspill, flåing av rev og dans. En representant fra industri - og handelsforbundet spiller «heavy» på pipa si, og så må lokalpolitikerne forsøke å følge takten. Uvant rytme for stive og giktiske kneledd og hofter, men etter seks-åtte uker er moderne og nedstøvde formannskapsmedlemmer restaurert og kan resirkuleres. Det fins til og med eksempler på at enkelte har fått ny jobb — i Bærum. Ja, så velykka er opplegget, fortalte psykologen som var ansvarlig for behandlingen, at hele grupper noen ganger kan brukes på nytt. Kommunestyret i det fraflytta Mo i Rana ble f.eks. satt til å administrere det geografisk sentrale Hakadal — som forresten er omgjort til et eneste stort museum. Her kan sentrumsfolket studere landets historie. Enda heldigere har budalingene vært. De siste 25 innbyggerne som hadde nektet å evakuere grenda, er blitt fredet og fått etiketten verneverdig. De har gjort avtale med museumsfolkene om at de skal legges på sprit etter hvert som de faller fra.

Slik blir reisefølget mitt kjent med den norske hverdagen i 2088 mens vi raser nordover på forstadsbanen. I Mjøsbyen, den siste utpost mot villmarka, er det stopp og vi må bruke apostlenes hester videre. Med sekken full av proviant og utstyr starter vi opp. Bleke ansikter bak verandakassene ser rart på fotturistene. Men de fleste har ansiktet vendt andre veien, mot skjermen der kulørt uvirkelighet fosser forbi.

Veien er grei å følge. Det gjenvokste jernbanesporet viser leia. Flere dager går. Ny hud vokser til bak stygge gnagsår, rygger tuktes. Enkelte steder passerer vi fraflytta og øde gårdsbruk. Andre steder søker en hund, og gamle mennesker vinker til oss. Ved Bellingmo passerer vi den strekningen som i gammeltida gikk under navnet Via Dolorosa eller smertens vei. Her i fra og nordover kan vi ennå tydelig se den hardtrampa stien etter de som kjørte gris, og mista bilsertifikatet under storkontrollene rundt århundreskiftet. Det ble nok for

— Fra Mjøsa måtte vi ta beina fatt på vår tur nordover. (Jernbanen var nedlagt).

mange en tung marsj til Alvdal der de kunne gå på toget. Ryktet vil ha det til at Staten brukte botspengene til å reise et minnesmerke over Nordøsterdalskulturen — rådhuset på Tynset. Nå ligger bare en haug rusta jernskrot igjen.

Om det er fattigslig nede på jorda, så er det annerledes oppe i lufta. På en speilblank sommerhimmel legger jeg merke til at militære roboter grasserer. Et eller annet sted bak himmelranda skal visstnok fienden lure blodtørstig ventende på at vi skal glemme at han fins. Det gjelder å sikre seg gode kort når dette livet skal veksles inn med det evige.

Det hevdes at fartøyenes kondensstriper utgjør den forenklede og moderne versjon av fredens evangelium. For de som kan lese.

Et par dager senere brer heimbygdas fjellverden seg foran oss. Motbakkene er slutt og vi traver lett bakkene ned mot dalbotnen. Det er høysommer. Bygda er ikke preget av forfall som andre plasser vi har passert. Det er folk ute på veiene. En plakat forteller at det i dag arrangeres bygdestevne i forsamlingshuset i midtbygda.

Fremmedkaren er nysgjerrig og foreslår at vi skal gå dit. Med så mye folk samla så er det kanskje noen som kan gi opplysninger om Bør Børson, og som kanskje vet hvor han ligger begravet.

Og vi tropper opp.

I stedet for å oppleve en dårlig kopi av masseprodusert underholdning på TV, blir vi vitne til en forestilling der aktørene ikke legger skjul på at de snakker med en stemme som er traktens egen, resultatet av en utvikling helt fra den dagen da det først kom folk hit.

I mediakontrollrommet i Sentrum er vakthavende urolig. Omformerstasjonen i deler av Røros-distriktet er satt ut av drift. Hva pønsker de på nå, de umedgjørlige folkene på den karrige utposten?

Forestillingen ruller frem med snert og humør. På et språk som jeg kjenner igjen. Her har ord som krusavåtta, hertening, tebola, abakli, griug, grigule og mange andre overlevd. Ikke fordi ordene er bedre enna de ord myndighetene anbefaler brukt, men fordi folk her har skjønt at det er makt i språk. Språket skal avspeile virkeligheten, og for at virkeligheten skal bli deres, må språket bli det.

Og her fins sjølironi og ramsalt humor

Det er harde tider. Sentrum truer med å kjøpe dem opp og legge dem ned. Fra scena vises et typisk tidsbilde. Det er auksjon over et bruk. En kar opplever at heimgården kommer under hammeren. Gjelda er ikke lenger til å leve med. Det er pause og auksjonarius, skriveren hans, og et par naboer får seg en kaffekopp ute på kjøkkenet. Mens de nyter kaffen kommer han som er i ferd med å bli heimløs inn. Han er langt fra edru, går bort til utslagsvasken, og gir seg til å slå lens. Du pisse på golvet, din gris, bemerkes det fra kaffebordet. Karen svaier lett, kikke nedover langs sida og bemerke: «Lekker han ved rota å litjkaren nå».

Reisefølget mitt fatter ikke interesse for det som fremføres på scenen. Idet en kvartett klemmer til med en låt starter han sin medbrakte lommevideomaskin. Dermed kan han høre og se hermetiserte lekre «tallerkenretter» på en skjerm innbygd i brilleglassene sine. Utpå kvelden mister jeg kontakten med ham. Da vi møtes igjen like etter midnatt ser han ikke god ut. Kan hende han har fått erfare at en halv svart en med noe i tillegg gjør samme nytte som 200 år gammel Chivas Regal.

Ikke forstår jeg hva han skal med to gamle rokker han har kjøpt på en nabogard. Kanskje har han forvekslet ordet røtter med rokker? Enda vanskeligere er det å skjønne hva han skal bruke hespetreet til. Jeg hadde forstått at et slikt hadde han allerede heime. Men jeg skjønner godt at han fikk seg et blått øye da han tilbød selgeren å ta med

— Bustenskjold er blitt markedssjef, og Nils Frimodig uttrykker skepsis over utviklinga.

hele familien, og bli med over til Amerika. Der ventet et hus i et kombinert museum og urbefolkningsreservat. Museet manglet visstnok arten «Polar farmer».

Men han hadde flaks når det gjaldt å kunne komme i kontakt med folk som visste beskjed om Bør Børson. Og han hadde gjort en avtale om at en kjentmann neste dag skal være med å påvise gravstedet hans.

Utpå natta er festen slutt. Nattefriere som har gjort solid grunnarbeid har ennå hundevakta igjen, men ingen av dem ser ut til å grue seg. Håndverket har tydeligvis gått i arv fra far til sønn. Gjesfrie folk byr og oss losji.

Neste morgen starter vi, etter en god frokost, for å finne Børs grav. Kjentmannen tar oss med oppover langs elva. Den ligger der slik den har gjort i alle år, fisketom. Den forgiftes av bekken fra de nedlagte gruvene oppe i fjellet.

Et par mil trasker vi, forbi rester av hustufter, langs ei gammel veglei. Så dreier vi brått til venstre kommer ut på vide myrer og er på snaufjellet. Jeg kjenner meg igjen fra fars fortellinger, og skjønner at vi er på veg til de gamle gruvene.

Etter en ny times marsj gjør vi holdt på kanten av ei stupbratt sjakt. I botn av den ligger levningene etter Bør Børson, forteller vegviseren. Fremmedkaren faller med en gang på kne, og i en slags

ekstase gir han seg til å kaste medbrakte aksjebrev, obligasjoner, sedler og mynter fra mange land ned i svarte avgrunnen. Vi i følget ser vantro på tullria hans. Det nytter ikke å stagge han, vi får ingen kontakt. Plutselig kommer han for langt ut på kanten og rauser utfor. Det gauler kaldt fra sjakta, og det kling i småpenger mot veggene nedetter. Et dumpt dunk etterfølges av bråstille. Vi skjønner at det er lite vi kan gjøre. Det er et rolig, men ikke sorgtynga følge som begir seg nedover mot bygda. Vi rusler bort til den giftgule bekken som har kilden sin inne i fjellet. Kjentmannen vil ha det til at det er Bør Børson som har forgifta vassdraget som en protest mot at folk her på trakten har satt ærlig arbeid framfor spekulasjon og fiksfakserier. Nå har han i det minste fått selskap.

Han som skriver våkner opp om morgenen. Kalenderen viser at det er 19. juni 1988 som det skal være. Han føler at han har gjort ei lang reise. Ei reise inni seg sjøl. Han føler seg underlig til mote. Todelt på et vis.

Hans Haugen og ålbyggmålet

Av Aud Mikkelsen Tretvik

(Hans Andersen Haugen, f. 30.6.1890, d. 15.11.1973.)

Hans Haugens navn er kjent for de fleste ålbygger, men den store samlinga av dialektord som han har etterlatt seg, er nok ikke like kjent blant folk. I Norsk Målførearkiv samt ved Trønderordbokas arkiv ved Nordisk institutt i Trondheim ligger resulatet av Hans Haugens innsats på dette området i form av ei omfattende liste på omlag 1500 ord og uttrykk. De er nedtegna i ei slags lydskrift som Hans Haugen skal ha lært seg sjøl.

Jon Åsvold i Hamar har fortalt at Hans Haugen skal ha starta med dette innsamlingsarbeidet allerede i ungdomsåra. Det kan vi godt forstå, så arvelig belasta med kulturelle interesser som han var. Han var født som sønn av Marit Handsdtr. Reitan og tonekunstneren Anders Haugen. Farfaren var dikteren Anders Jørgensen Reitan. Det var altså skapende kunstnere i to generasjoner forut.

Det arbeidet som Hans Haugen utførte, er verdifullt sett ut fra kulturvernsynspunkt. Det å ta vare på lokale ord og uttrykksmåter er en viktig del av kulturvernet. Mange av uttrykka i Haugen si samling er sikkert kjent blant folk og kanskje i daglig bruk ennå. Endel av orda er da heller ikke særprega for Ålen. Men under arbeidet i Trønderboka har vit.ass. Tor-Erik Jenstad likevel påvist at mange ord i samlinga etter Haugen kun er belagt i Ålen. At et ord er «belagt» betyr at en har eksempel på at ei bestemt språkform er/har vært i bruk i et bestemt område.

I den nye nynorskordboka som kom våren 1986, er det slik at også dialektord er tatt med. Det resulterte i at den nye ordboka fikk dobbelt så mange oppslagsord som det til nå har vært å finne i de største nynorskordlistene. Men ordboksredaksjonen var likevel nødt til å gjøre visse avgrensninger med hensyn til hvilke målføreord som kunne komme med. Grensa vart satt ved ord som i kildegrunnlaget var registrert i minst tre fylker. Det er svært verdifullt at såpass mange dialektformer er kommet med i den nye ordlista, men utvalgsprinsippet gjør at helt spesielt lokalt ordtilfang ikke blir tilgjengelig i ordboksammenheng.

Et godt supplement til Nynorskordboka når det gjelder målføreord, er spesielle dialektordbøker. I 1981 starta arbeidet med den første større regionale ordboka. Trønderordboka, ved Nordisk Institutt i Trondheim. Arbeidet pågikk ut året 1985, men har nå nesten stansa på grunn av manglende bevilgninger. Ordboksarbeidet vil forhåpentlig komme i gang igjen, siden dette tiltaket vil være et viktig bidrag for å styrke bevisstheten om lokalt språk og kulturelt særdrag. Vi kan nevne at 17-20% av ordtilfanget til Trønderboka ikke finnes belagt fra før, og 7% av det totale er usammensatte ord. Det er temmelig mye, og sier noe om den rikdommen som finnes i dialektene våre.

Mens Tor-Erik Jenstad fremdeles drev på med ordboksarbeidet, tok han seg tid til å gå gjennom Hans Haugen si ordliste sammen med underskrevne. Han tok for seg alle orda fra bokstaven A til bokstaven F og plukka ut ord som er helt særprega for Ålen eller som bare er belagt noen få andre steder. Resultatet vart den lista som er gjengitt nedafor.

Utdrag av Hans Haugens ordliste:

Afles, (drive ablegøyer) — bare hos Haugen

Aggroin, adj. (litt redd) — ikke utenom Trøndelag.

Ampått, adj. (brysam) — ellers belagt bare frå Vågå i Norsk Ordbok = NO

Antasløs, adj. (ikke ta seg til med noe) — bare hos Haugen.

Assna, m. (travelhet) — bare få steder (Oppdal, Tydal, Dovre, Kinsarvik).

Avdrævje, f. (der snøen er blåst av) — fra Østerdalen hos Ivar Aasen, Selbu i NO

Avløpes, (til overs) — bare hos Haugen (og Jørgen Reitan). Ikke ordboksført.

Bakstkulle, f. (kvinne som driver med flatbrødbaking) — NO: Engerdal, Østerdalen.
Baråtta, (oppførsel, helst dårlig) — registrert fra Folldal, Tynset, Røros, Glåmos, Singsås, Budal, Selbu, Tydal.
Bind, n. (i betydning skjerf) — i NO fra Roan og Kjerringøy.
Bindinskrok, m. (krok som garnnøstet henges på og henges fast i forkledet) — ikke ordboksført.
Bjokti, (bulket) — ikke ordboksført.
Bjuggelføtt, adj. (hjulbeint) — bare fra Ålen, men registrert i NO.
Bløktstikke, f. (liten trespade til å bruke ved flatbrødbaking) — i NO fra Tolga.
Brunnren, m. (hannrein i parringstida) — ikke ordboksført.
Brødmelder, n. (mellomtungt korn, det som vart liggende i midten når en handkasta kornet) — ikke ordboksført.
Bom-stol, (for renning av vev) — i NO fra Folldal.
Bukk, m. (gangbru, primitiv bru) — ellers bare fra Nordmøre.
Bæffa, (skjellsord) — bare i Ålen/Rørostraktene, ikke ordboksført.
Døbbeltbona, m. (slede med fram- og bakstøtting) — ikke ordboksført.
Døvskodde, (en som hører dårlig, egl. skjellsord) — ikke ordboksført
Ehljpose, (eitel-pølse, dvs. ei slags pølse, men det er ukjent hva ho var laga av) — ikke ordboksført.
Fanjtflen, m. (skøyeraktig smil) — ikke ordboksført.
Fin-smie, f. (pyntedukke) — i NO fra Tydalen.

Som vi ser av lista ovafor, er enkelte av uttrykka å finne igjen i noen andre bygder også, blant anna i Selbu, Tydal, Glåmos, Røros, Folldal, Dovre, Engerdal og Tynset. En enkel og grei konklusjon vi kan trekke av dette, er at det har vært utstrakt kontakt og kulturpåvirkning mellom disse bygdene. Vi kan sjølsagt bevise slik kontakt gjennom anna materiale også, men det er artig å se at det gir seg så klare utslag i språket. I avhandlinga til Jørgen Jonsen Reitan om «Rørosmålet» fra 1932 bygges nettopp beviskjedene opp på grunnlag av språklige uttrykk, inklusive navnemateriale, i det han forklarer noe av Bergstadens eldste historie.

Vi skal ikke bruke Hans Haugens ordsamling for å dokumentere noe særskilt i denne sammenheng, men vi håper å ha gjort oppmerksom på hvilken skatt som er samla her. Ordsamlinga hans vil bli innarbeid i Trønderboka når den med tida blir fullført. Inntil videre må vi nøye oss med de håndskrevne listene slik også i bygdebokarkivet, og den kan eventuelt lånes ut til spesielt interesserte.

Hans Haugens ordsamling

— Av Jon Åsvold —

Dialekt er en kultur vi ikke får kjøpt på auskjon og heller ikke finner på museum. Den blir ivaretatt og levendegjort ved daglig tale. Ålbyggmålet er etter kvart blitt «utvatna». Det er berre besteforeldre som i dag tildels kan bygdadialekta med dens ord og uttrykk.

Takket være en forutseende ålbygg — Hans A. Haugen — er spesielle ålbyggord bevart for ettertiden. Han begynte tidlig i ungdomsåra å skrive ned ord med lokal tilknytning.

Knapt noen kjente til hans arbeid før en utflytta ålbygg — Ole P. Reitan — en sommerkveld i nittensyttitre besøkte Hans på Graftås. Ole fortalte at utpå natta kom Hans frem med en håndskreven protokoll med omlag femtenhundre ord i dialektform skrevet med lydskrift.

Ole fikk med protokollen og ga den til Norsk Målførearkiv i Oslo. En kort notis i «Retten» om dette førte til at jeg fikk den utlånt og kopiert. Kopier av den er gitt til flere interessenter, bl.a. professor Reidar Djupedal ved språkuniversitetet i Trondheim. Han ble svært overrasket over at Haugen hadde lært seg lydskrift.

Hans arbeidet i mange år ved ligningskontoret. Jeg husker han fra tidlig i femtiåra på svart sykkel med brun alpelue og vindjakke. Et stillferdig menneske uten store fakter og med sans for åndelige verdier. Han dødde utpå høsten samme året som hans ordsamling ble dratt frem i lyset.

Før i tiden vart hans nedskrevne ord brukt i dagligtale, men senere generasjoner vil ha vansker med å forstå dem. Den reneste ålbyggdialekta jeg har hørt, fikk jeg høre da gammelonkel Simen kom på besøk etter å ha vært i Amerika i seksti år. Opprinnelsen til orda kan være mange. Vi finner att flere andre steder i landet også i utlandet. Farfar kalte den rette strekninga på Mosletten for Sjåsseen. Ordet er fransk og betyr kjørebane. Hvor hadde han hørt det? Jo, sikkert på kongens. Til gruvene i distriktet kom arbeidere fra hele landet og utlandet med, svensker og mellomeuropeere.

Fra de fleste hjem var det en eller flere familie-

Sagt av ålbygger

— Av Per Åsvold —

Ned gjennom tidene er det spurt og svart på mange forskjellige måter av nyssgjerrighet og snartenkthet. Skulle alt ha vært nedskrevet, har det blitt en stor bok, men jeg velger å plukke ut noen erindringer av det jeg har hørt.

Jeg må først begynne med Ingebrigt.

Det var rettsak mellom de som bodde på østsida og vestsida av Rugla. De på østsida eide også oppover på vestsida av elva, men de på vestsida mente å eie alt ned til Rugla. Sakføreren for de på vestsida sa derfor at den naturlige grense var Rugla. Da sa Ingebrigt:

— Du har kanskje aldri sett at det har gått en bekk gjennom en eiendom før?

Ingebrigt fikk beholde sine rettigheter på vestsida også.

Det kom en fremmed person inn på kjøkkenet til Ingebrigt mens han satt og spiste frokost, og han spurte etter vegen opp til Storskarven. Ingebrigt svarte: «E' vet itj, men den går nå itj' gjennom kjøkkenet her».

Samme Ingebrigt hadde besøkt slektninger i Aunan, og han gikk til fots fra Aunan og fram på Haltdalen stasjon. Da var han over 80 år. På stasjonen var det en som spurte han: «Har du gått hele vegen?», og Ingebrigt svarte: «Kanskje du, men e' ha' sprunge å!»

En dag Ingebrigt satt attmed vegen, kom en mann og gikk forbi. Mannen sa: «Sitt' du her, du?» hvorpå Ingebrigt svarte: «Ja, her sitt e', og her bli' e' sittende!»

Han hadde brukket en fot, men sa ingen ting om det.

****

Så var det Hans. Han møtte på Reitan med hesteskyss for å hente dyrlegen som kom med toget fra Røros. Den dyrlegen var veldig stor og diger, og da han kom av toget, fikk han se Hans som stod og kikket på ham. «Hva står du og koper etter?» spurte han.

«E' lurte på om e' må gjøre en hell to vendinga med dyrlegen», svarte Hans.

Så bar det i veg, men hesten stoppet og gjorde sitt fornødne. Dyrlegen ble sint og ba Hans jage på hesten.

«Spring og møkk du!» svarte Hans.

---

medlemmer på gruvene. Datidens «fremmedarbeidere» giftet seg også i bygden. Slik har fremmedord kommet inn i ålbyggmålet. Men vi kan nok gå ut i fra at mesteparten av Haugens ord har røtter i Øvre Gauldalen.

Både for nålevende og senere generasjoner ser jeg det som svært viktig at ordsamlingen blir publisert.

Jo og Jens var ute og kjørte en dag, og de møttes i Kugrøbben. «Du e' ute å kjøre», sa Jo.

«Ja, det vart for trongt inne», svarte Jens.

****

Ole Svensen var på heimrommet til svigersønnen med noe arbeid. Dit kom det også ei eldre grannekone som støtt ville vite alt og spurte derfor Ole: «Kelles e' det me' de' da, Ole?» Hvorpå Ole svarte: «Det er nå i dag som i går».

«Men kelles var det i går da», ville kona vite.

«Det va' i går som det e' i dag», svarte Ole.

****

Så må jeg fortelle om en annen Ole. Han lunnet tømmer fram på saga. Da han hadde lagt på en stokk, tok han hesten i grima og leide den, men da de kom fram til saga, var det ingen stokk på støttingen. Da sa Ole tørt: «Det vart itj med nå'n den her gongen».

Samme Ole gikk til Stensli stasjon med en smørkasse som skulle sendes med toget. Stasjonsmesteren spurte etter adressen og fikk svaret:

«E' vet itj', men døm vet det på Klokkarvolla».

Den samme Ole og faren hans gikk til setra ved Hessjøen, men da de kom opp på Kjølen, kom de på at de ikke hadde tatt ut og gjemt bursnøkkelen. Ole ville vende for å ta ut nøkkelen, men faren sa: «Vi te'n ut når vi kjem hematt.»

****

Så var det en som het Johannes med utnavnet Brura. En vinterdag møtte han et hestefølge med måssåkjørere. Han sa til en av karene: «Her kjem det et stort følge», hvorpå den andre svarte: «Ja, og her møte vi et annet følge».

****

Vinters tid kjørte de etter elva, og slik var det med Lervollsvensken også når isen hadde lagt seg. På en av turene fikk han følgende spørsmål: «Låg elva?». Lervollsvensken svarte: «Ja, har a' itte liggi, men stått, så ha' du sett a helt hit!»

En annen gang fikk han et annet spørsmål: «Ker e' det for slags fisk i elva?» og han svarte: «Det e' fersk fisk!».

****

Så var det i 1920-årene en Ole som reiste til hovedstaden og skulle tale med Kongen. Reisa gikk det bra med helt til han skulle gå opp trappa og inn på Slottet. Da ble han stoppet av vakta, og Ole spurte: «E' han heme han sjøl?»

Han ble arrestert og innsatt. En overlærer fra Ålen i hovedstaden forklarte historien for politiet og fikk han fri og sendt hjem.

Dyrplageri?

Av Halvard Bakås

Fra min tidligste barndom husker jeg at man i tillegg til kuer også hadde geiter på nesten alle gården her. Disse var noen koselige og trivelige dyr, særlig killingene. Men noe djevelsk pakk når man skulle gjete dem i marka. Og mang en sårføtt ryss og førkjunge stupte nok dødstrøtt i senga om kveldene etter lange dager i gjeltskogen med stadig rendsel etter de forbaskade «ofrelinne» gjeten.

Det er særlig en ting fra denne tiden jeg husker spesielt godt og som de aller fleste i dag kanskje aldri har hørt om. Nemlig «kjevling» av killingene. Geitmelka var en viktig del av husholdninga den gang, og for å få mest mulig melk så kunne ikke killingene suge mora. Det var greit når de var inne på båsen, da var det bare å stenge killingene fra mora. Verre ble det da de kom ut på beite. Derfor «kjevlet» man killingene. Det foregikk på den måten at man spikket til noen einer eller bjørkpinner på tykkelse som en blyant omlag 10 cm lang og som var spisset i begge ender. En slik ble da plassert på tvers i killingens munn og bundet fast med et snøre under underkjeven, eller bak ørene. Når så killingen nærmet seg mora og forsøkte å suge, så stakk spissen av «kjevlet» juret eller sida på geita slik at den løp fra eller sparket killingen vekk. Riktignok klarte killinge å få i seg noen løvblad og litt gress så den levde over, men du verden for et skrik det var hele dagen. Om kvelden etter at geita var melket, ble «kjevlet» fjernet så kunne den suge mora og få i seg litt melk. Jeg har også hørt av gamle folk som husket at det var samer i Hessdalsfjella, at samene også «kjevlet» reinskalvene. Man melket reinssimlene den gang. Den dag i dag vises «mjølktrøa» hennes Magret oppå Elgsjøolen, likeså restene etter hennes ostkjeller.

Men det var nok ikke bare killinger som ble utsatt for dyreplageri i gamle dager. Særlig ille måtte det være for de stakkars dyra som ble kastrert, eller gjella som vi sier. Oksekalver, værlam og bukkekillinger måtte gjennomgå denne torturen hvis de skulle få leve etter at de ble forplantningsdyktig.

Jeg husker hvor vi ungene med gru i smug såg på dette makabre skuespillet. Først la man dyret ned og et par mann holdt det fast, så tok en mann en kniv og fjernet testiklene. For at det ikke skulle blø for mye, pleide man også å presse ei kløftet flis over strengene. Og ikke nok med det, såret ble revet opp igjen hver dag i den første tiden etter gjellinga for at det ikke skulle gro for fort slik at det satte seg vondt og olumskhet såret.

Noget voldsommere og uhyggeligere var det når voksne okser og hester skulle gjennomgå samme torturen. Når det gjaldt hest, så hette det at den skulle «skjeras». Den som utførte kastreringea på disse dyrene var en

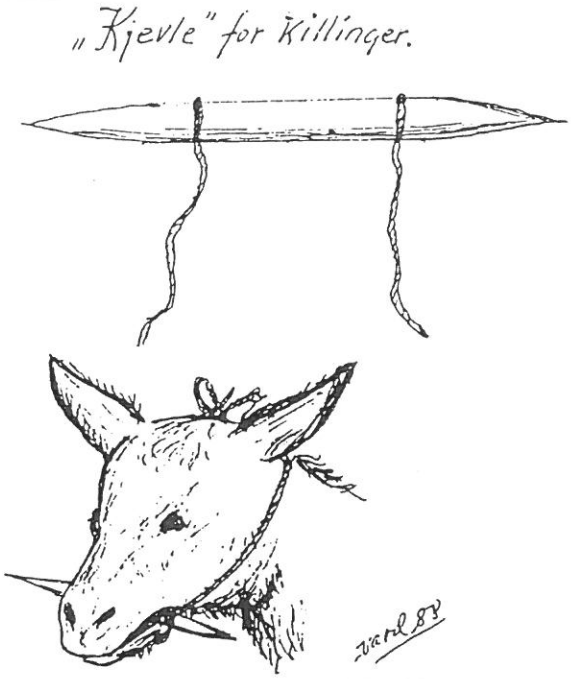

person som kaltes hestgjælkaren. Her ble benyttet mange handsterke menn og fleire reip for først å få det stakkars dyret ned i bakken, så mannet noen seg på dyrets hodet, alle beina ble forsvarlig bundet og holdt av flere karer. Hestjælkaren begynte så sin blodige og smertfulle gjerning, og det hjelpeløse dyret vrinsket, bøljet og skrek så man hørte disse redselsfulle lyder i kilometers avstand.

Falkberget sier også i en av sine romaner «Nattens brød», at hestjælkaren kjente tydelig målet til Hovistutetn, ja, han kjente målet til alle kjørokser i gruvvegen.

Skulle et dyr slaktes, var det etter våre dagers oppfatning dyrplageri. Det foregikk ikke slik som i våre dager, at man først enten skyter eller slår dyret bevisstløst før enn man tapper blodet. Nei, i gamle dager bandt man først dyret til en slede e.l. hvor det ble liggende helt hjelpesløst. Så stakk man kniven inn i pulsåra i halsen og lot blodet renne fritt i ei bøtte. Når livet holdt på å slukne ut, løste man på reipene dyret var bundet med, slik at dyret kunne få sparke til det ble helt rolig, dette for å få ut alt blod som fantes, for å få så reint og fint kjøtt eller flesk som mulig.

Det å «hardbrenne» dyr var også mye nyttet i gamle dager her oppe. Dette ble gjort for at dyret ikke skulle dra for langt bort fra gården eller setra blant annet. Å «hardbrenne» foregikk på den måten at man tok en taustump som man bandt rundt bakbeinet like ovenfor kneet på dyret, og vred til slik at den kraftige senen ble presset ned, dermed var dyrets bevegelsesmuligheter temelig begrenset.

For oss virker det slik at de gamle ikke kunne ha noen slags medlidenhet med dyrene. Men det hadde de sikkert nok, vi må huske på at alt dette de holdt på med var den del av kampen for eksistensen i deres livs harde hverdag.

Da fantes ikke noen Bellona eller Dyrenes beskyttelse, her var det kun spørsmål om å overleve.

Minneord om Hans Kosberg

Hans Kosberg døde onsdag 29. november 85 år gammel. Med ham er en markant skikkelse i Ålen gått bort.

Først og fremst var han kjent som en menneskelig og dyktig lærer både i Nesvold og Engan skoler og som undervisningsinspektør ved Hov skole. Fritiden sin brukte han flittig i studier om planteliv, fugler og dyr, og kulturhistorisk har Hans Kosberg betydd mye for mange.

Han gjorde bygdesamfunnet rikere da vi har fått lov å øse av hans kunnskaper også gjennom utallige artikler i hefter og blad. Ikke minst i Oppunder Fjellbandet har han vært flittig bidragsyter fra starten. Vi kunne alltid regne med ham, og artiklene han ytet ble flittig lest. Til og med i dette nummer har han ydet sitt — et glimt av gamle ferdaveger han vandret og hadde så stor forkjærlighet for.

I forbindelse med utarbeidelsen av ny bygdebok for Ålen har Hans Kosberg gjort sitt ved å lese hele manuskriptet til første bind samvittighetsfullt og korrigert, utfylt og lagt fram nye opplysninger. Han kjente menneskene i bygda og hadde gjort seg store mengder notater gjennom et langt liv. Slik ble han til uvurderlig hjelp.

For sitt omfattende og allsidige arbeid for lokalsamfunnet ble han hedret med Holtålen kommunes kulturpris for 1988.

Vi vil savne ham, bygdesamfunnet vil savne ham, og mange utenom bygdas grenser vil savne medmennesket Hans Kosberg — en venn som forsvarte de svake og ville framgang for alle. I dette savnet takker vi for at vi fikk lære ham å kjenne gjennom mange år og for hjelp og støtte han ga, og lyser fred over hans minne.

Peder Drøyvollsmo

Julestemning

Av Målly Gjersvoll Strickert

Midt i den hvite katedral
den lille hytte står.
Så fjernt fra verdens ve og kval
her fred og stillhet rår.
Ja, her i fjellets store sal
er julefreden vår.
Og nede fra den lille dal
oss lyd fra kirkeklokken når.

Små glade meiser kvitrer mildt
som takk for mat og stell.
Og ørsmå snøfnugg daler stilt
som stjerner de på marken fell,
og glitrer på den hvite filt.
Jeg står en stund helt for meg selv,
og tanken går til Herre Krist.
Velsign du denne julekveld.

Haltdalen

Ifrå Svølgja opp mot Ålen og til Digre lengst i nord,
der ligg Haltdals-bygda melløm li og fjell.
Og frå viddøm innpå fjelløm fosser Gaula strid og stor,
fyller bygda med sin song ved dag og kveld.

Det er songen om vår eiga bygd, om dei mange heimar små,
som eit minne om dei farne slekter ber.
Er du framand ut i verda, det er hit din tanke går,
og i syner ser du bygda som ho er.

Opp ved Egga durer elva, medan laksen sprett og spring,
helst når kveldsol skin i foss og elvefar.
Og hør sus frå Raubergsfossen, der han velter seg ikring,
sender lys og varme over grend og gård.

Ifrå Romundhaug og Måstjønnskarv der kjem Lea på sin
frem mot dalen melløm myr og ås og li.
Og dei gule moltevidder byd seg frem til deg og meg,
medan skur på skur gjer elva gul og strid.

Men det blinker over vidda ifrå sjø og bekk og tjønn,
der kjem Hulta ifrå sjøen sin i aust.
Der er Bellingsjø og Nålsjø, der er Langen smal og tunn,
og til vakt står Våttå-toppen sterk og traust.

Og i rad kring bygd og grend står fjell i fjell og tind i tind,
Korsfonnknipen, Mortenfjell med Vardepik.
Bringen høgreist inn mot Selbu. Bukken står der vill i sinn
med sitt sagn om vinterstorm og broderkrig.

Men i daløm og i liøm, der ligg setra'nn bu ved bu,
her i bjølleklang og krøterlokk ved kveld.
Oppmed Drøya, Innmed Lea. Haltdalsråen skuld' eg tru,
Feite fjellgras veks i li og bakkeheld.

Og i livd av fjell og bakkar, der ligg gårda'nn grend ved grend,
Lunden, Knuten, Rønningsgårda'nn midt imot.
Ifrå Gårdøm, over Heksa'nn ser du Bjørga'nn smått om senn,
og frå Tverråfjellet Auna'nn for din fot.

Ifrå Øvstli-bakke-kyrkja song den lydt i høgtidshelg
klokkeomen over bygd og gård og grend.
Ja, dei lokkar kallar enno, og dei kling i stille kveld
med si signing over hus og heim og menn.

Her har far og mor og fedrar gjennøm mange lange år,
strevd så trutt frå dag til dag ved kveld og gry.
Her dei sleit for seg og sine alt til ryggen vart så sår,
så han krøktes, men tok tunge tak på ny.

Ja, vi held tå denne bygda, om ho ikkje er så stor,
og så rusteleg og rik som andre brør,
for her fann vår far sin lagnad, og her hviler godt ho mor
her har vi vår veg og vågnad til vi dør.

Og du Haltdals-gut og gjente, tak du arven etter far,
før hans verk frå farne dagar lenger frem.
Gjer din skyldnad imot arven, gjer di plikt frå dag til dag
til ei signing over slektene som kjem.

Ålbygg-sangen

A. Reitan

Høit tilfjelds og langt fra Fjære,
I det gamle Trøndelag.
Hvor i ly ved Kilder skjære,
Fuglen slaar Mundharpeslag —
Der er en Bygd jeg vet at nævne,
Som i Dagens klare Favn
Aabner sig med Lier jævne!—
Aalen er dens gamle Navn.

Langt fra Øst, hvor Finnen bygger,
Strømmer «Gaula» fra sitt Fjeld;
Og fra Syd, i dunkle Skygger,
Danser «Ruglas» friske Væld;
Mellem begge «Skurru» iler
Frem fra Huldrens Sætersti;—
Samlet deres Vande smiler
Saa langs Dalens Bjerkeli.

Ned fra Nord, ad bratte Veie,
«Renan» gaar med Fossesprang;
Muntre Kværne der sig dreie
Under Fossekallens Sang.
«Benna» ned fra Vester søier
Over Rod og Klippebaand;
Den og Rugla stamper Tøier,
Vævt av Ternens hvite Haand.

Ned i «Svælgets» trange Fure
Dønner Gaulas Styrtebad,
Hulker under Klippens Mure
Dybe, hule Afskedskvad.
Langt fra Vestens fjerne Stier
«Hesja» gaar sin egen Dans;
Ved dens fagre Bjerkelier
Smiler mangen Aares Glans.

Trindt omkring de gamle Fjelde
Hæver sig i venlig Dragt,
Minder om hans Magt og Vælde,
Som har Liv i Dalen vakt.
I det Fjerne troner «Hogna»
Med sin Isse under Sky;
Her er «Vola», her er «Rogna»;
Her har Bamsen Vinter-Ly.

Se «Storskarven»s runde Pande!
Fra sin aabne Høiloftsal
Overser den stolt sin Grande,
Skuer over Fjeld og Dal.
Gamle, Unge har sitt Minde.
Paa dens gustne Varde sat;
Slægter komme, Slægter svinde,—
Men den staar til Tidens Nat.

Blaalig stolt bag «Holtas» Vande
Kneiser Tydals Grænseskjel.
Ja, der staar med furet Pande
End det gamle «Kjølifjeld!»
Der, i Gruvens dunkle Gjemme,
Ak, forlængst er Faklen slukt;
Kjærlig taler Mindets Stemme
Der om mangt et Øie lukt.

Se «Bukhamrens» fjerne Tinde!
End den staar en Vinterdag,
Minder om, hvad de vil finde,
Som tør krænke Norges Sag.
Se «Svennuken», se «Bjørgklæppen»,
Se «Vaatt-Aasens» lave Top!
Ja, der stander «Kjellingkneppen»,
der «Svartbergets» Dværgekrop.

Skjøn og gavmild er Naturen:
Enget staar i Bølgegang;
Bjældeklangen, Gjæterluren
Toner over Sætervang;
Mangen kløv paa Sæterstien
Skrider hjem med Sommerdraatt;
Hæggen strør sin Blomst i Lien,
Trosten kan sin gamle Slaatt.

Rike Gaver Fjeldet yder
Af sit Væld i Gruvens Skjød;
Klare Kobberstrømme flyder.
Ud af Hyttens Smelteglød.
Vintrens muntre Staldevækker
Klinger langt før Morgengry;
Efter Veien lange Rækker
Skrider under Slædens Gny.

Her, langs Dalens Bund og Sider
Lyste Aarens muntre Sprag
Alt fra Tors og Odins Tider
Under Bondens Spærretag;
Her gikk Teinen, her lød Kvædet
I den lange Vinterkvæld;
Her tog Bonden selv Høisædet
Stolt, alvorlig som sit Fjeld.

Til sit «Hof» de gamle ginge,
Blotet der for Asator,
Og paa «Løgberg» de tiltinge
Hørte Lovens høie Ord.
«Jaalann» aatte Folkegilde,
Altsom Navnet tyder paa.
Mens fra «Jonsokaas» man milde
Glimt af Baldersbaalet saa.

Der, hvor Hofet sank i Gruset.
Da det standet har sin Frist,
Med sit Spir sig reiste Huset
Hastig for den hvite Krist.
Nu på «Slætten» Klokkeklangen
Vidner om Guds Himmelglød;
Høitidskvædet, Mindesangen
Svæver over Dalens Skjød.

Ja, hvor høit i Gamle Dage
Ofret brandt for Odins Blik,
Hvor Hofgoden med sin Mage,
Mødig ned i Haugen gik,
Der har tændt sig nu en Lue
Af en tifold bedre Art.
Over Fjeld fra Himmelbue
Straaler Sandhedslyset klart.

Folket sov i Tider lange;
Stum var Sagas milde Røst;
Oldtidsluren, Skaldens Sange,
Slumred dybt i Folkets Bryst.
O, men end har Tungeslaget
Fortidsmæle mildt og klart;
Spaadom god i Aandedraget
Siger, *Folket vaagner snart.*

Ja det vaagner! Alt vi mærke
Vink af Aandens Vingeslag:
Nordens Aand har Vidner stærke;
Lyset seirer Dag for Dag.
Aaren lyser mildt i Krogen;
Ternens Sang gjør Gubben glad;
Selv han henter Sagabogen,
Grunder paa de gamle Kvad.

Vaagne — ja, det vil de Kjære,
Kjende Gud, sit Folk, sig selv,
Finde, det er godt at være
Paa sit Fjeld og ved sin Elv,
Stævne ydmygt til sin Kirke,
Gaa som Mænd paa Tinge frem
og i Lys og Løndom virke
For sit Folk, sin Bygd, sit Hjem.

Her, i denne Bygd ved Fjeldet,
Hvor min Moders Hytte stod,
Sprang mit Liv som Blomst ved Vældet
Dybt fra Folkets Hjerterod;
Her, naar det tilkvelds vil stunde,
Og mit Lys skal vorde slukt,
Gik jeg gjerne hen at blunde
Med min Blomst i Haanden lukt.

Pioner i Haltdalen med traktor og lastebil

Av Gudbrand Grøt

(Artikkelen er bygd på en prat med to av Hans Meliens sønner, Magnus og Gunnar.)
Det var i høst 65 år siden den første traktoren kom til Øvre Gauldal og Rørosdistriktet. Det skjedde i Haltdalen hvor Hans Melien anskaffet dette vidunderet. Og det er 50 år siden første traktoren gjorde sitt inntog i Ålen og Singsås.

I Adresseavisen 25.10.1924 står følgende notis: «Første traktor. En gaardbruker i Holtaalen har netop faat hjemsendt en traktor fra Gjøvik. Traktoren som er paa 20 HK er den første traktor i de øvre Gauldalsbygder.»

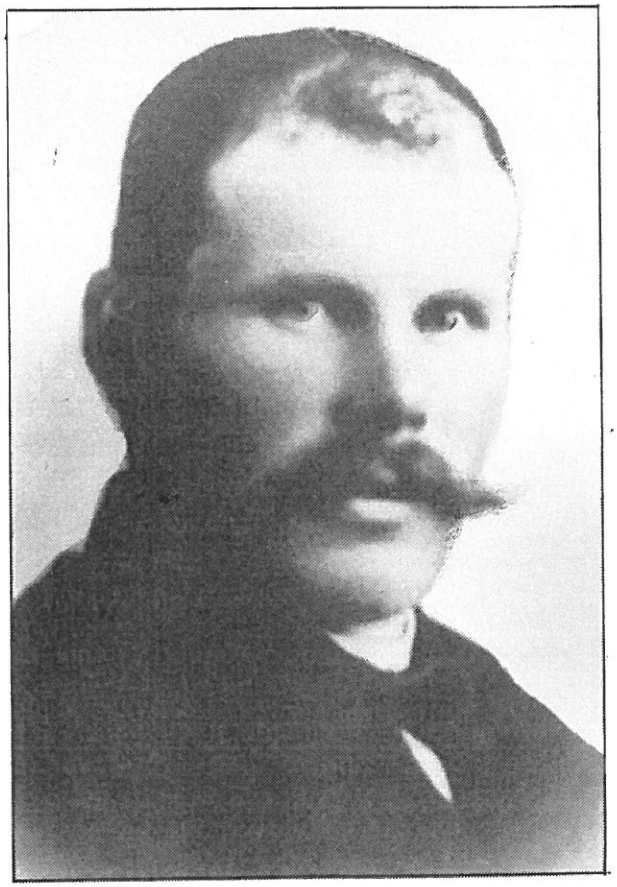

— Hans Melien — en pioner i distriktet med traktor og lastebil.

Og i Fjell Ljom 22. mai 1939 står følgende melding: «— Fra Aalen meldes at en del gårdbrukere i vår har tatt traktor i bruk til jordarbeidet. Klaus Lillevoll fra Haltdalen har vært i bygda med sin traktor. Nå er imidlertid den første Fordson innkjøpt til Aalen av Jon Østeng og Jens Engesvoll». I samme nummer fortelles i en annen notis også om at den første traktoren er kommet til Singsås. Det er Ingebrigt Kulbotten som har kjøpt. «Det er så mye å gjøre for traktoren at oppholdet om natta er så kort at motoren ikke blir kald.»

Hans Melien var født i 1869, og var altså 55 år gammel da han som den første i distriktet anskaffet seg traktor. Han drev med sagbruk flere steder i bygda og det var til bruk for saginga at traktoren ble skaffet til veie.

Det var en stor begivenhet i bygda da traktoren kom og svært mye folk kom til Bjørgan for å se. Veva sto i hele tiden og Melien demonstrerte gjerne vidunderet. Det var store jernhjul bak og drivstoffet som ble brukt var parafin. Foruten til saginga ble traktoren brukt også til gårdsarbeidet. Nå har ikke Meli-gården akkurat den mest lettdrevne jorda. Men Hans hadde plogføra fra husene og de 300 meter rett nedover bakkene ned til jernbanelinja. Han hadde både plog og harv i samtidig, slik at han gjorde unda begge disse to operasjoner på en gang. Det var festet tau til jernlokket på motorkassa slik at folk var med og dro og styrte på denne måten. Folk sto frempå som ballast. En av de første gangene resulterte da også oppturen i at den bar inn i gjerdet til naboen og brøt ned en rekke håggåstolper.

BYTUR

Melien hadde også en tur til Trondheim med traktoren for reparasjon og han kjørte da inn. Det ble laget ei trekasse av plank som ble boltet på bakpå traktoren. Og i denne satt naboen på. Da de kom til Melhus gikk planken av og naboen datt av. Han hujet og ropte, men sjåføren hørte ikke noe. Passasjeren måtte da ta toget siste etappen.

Det var i 12-tiden om kvelden de startet opp fra

Haltdalen på denne byturen. Og det var da helt svart av folk i Meli-gården. Det var så rammel av jernhjulene at da farkosten passerte gjennom Gåregrenda trodde Jonsen at det var dommedag, fortelles det. I 5 år hadde Hans traktoren. Høsten 1929 ble den byttet inn og lastebil anskaffet. 60 år var han da han det året tok sertifikat. Sammen med Jo Gårda fra Ålen var han da ei uke i Trondheim og lærte og hadde sertifikatet med seg hjem igjen da læretida var ute. 2 000 kroner fikk han i bytte for traktoren, og lastebilen en ny Chevrolet kostet 4 600 kroner.

LASTEBIL

Lastebilen kom til gårds seint om kvelden og eieren selv hadde lagt seg. Selgeren sa da at bilen måtte snues til den rette veien så ikke fjøset ble påkjørt, når eieren om morgenen skulle ta nykjøpingen i bruk. Og det var nok ikke bare spøk i den uttalelsen, — det var en heller likglad sjåfør. Han kjørte Bjørgbakkan med handbrekket på. Men hans kommentar til det var at bilen hadde tida til å dra. Det var atskillig med kjøring med lastebilen. Første søndagen hadde han prøvetur til Ålen og fullt av folk var med. Ved Eabrua ble det motorstopp og passasjerene måtte gå ned igjen. Han stoppet ofte til folk han møtte på veiene og lot dem sitte på eller stå på stigbrettet et stykke.

Turkjøring drev han også. Det fortelles om den gangen han var på utflukt med kvinneforeninga i Aunegrenda. Det var en rundtur over Kvikne og det ble lang dag. Da han om natta kom tilbake til Bjørgan og nærmet seg heime var sjåføren trøtt og lei, og han slo av lyset. Passasjerene fikk da beskjed om at lyset hadde kommet bort og det gikk ikke an å kjøre lenger. Selv gikk han heim og la seg og passasjerene måtte gå til Aunegrenda.

En gang han kjørte fra Hessdalen gikk virkelig også lyset. Og da var han inn på Engesvolla og lånte lampe som han hengte frempå. Passasjeren var da virkelig redd på hjemturen og ga tydelig uttrykk for dette. Sjåførens svar var da at det er ikke værre for deg enn for meg om vi kjører av veien!

Tre dager holdt han på med en tur til Trondheim med lastebilen med atskillige problemer under veis. Han overnattet da både på Rognes og Lundamo. Han satte bare fra seg bilen der han syntes det passet når han kom inn i byen og han ble gjort oppmerksom på at her kunne det ikke parkeres. Da svarte Melien: — Bilen er min, og her blir den stående. Og til Haltdalingen som var med ham kunne han da forklare at det gikk ikke an å høre på hva alle i by'n sier. Det var forskjellige utflukter han var på med denne lastebilen som han hadde i tre år. Da ble den byttet inn i Volvo som han hadde i 5 år. Denne kjørte han lite selv, men han hadde god hjelp i velvillige sønner som han overlot rattet til. På radiatoren brukte han havregryn for å tette, når denne gikk lekk. Noe greie på motorer og kjøretøyene sine hadde han ikke, — men han var slett ikke redd for å prøve seg frem.

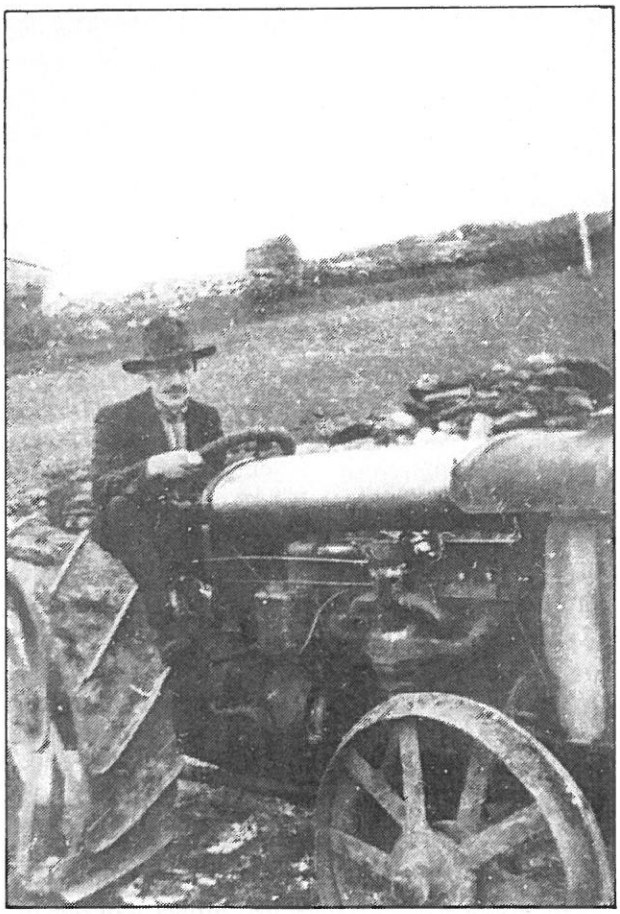

— Første traktoren i distriktet. Her er det Jonas Bjørgum som har latt seg avbilde på vidunderet.

Stridbare fjellfolk

Av Einar Tilseth

Gården hadde fått navn etter dalen. Dalen etter den lille elva som renner gjennom den, Skjeldbreia. Derav Skjeldbreidalen. Den kommer fra Skjeldbreitjønna.

Opphavet til disse navnene er antagelig tjønna. Rund er den som et skjold. Dette er antagelig årsaken til at første delen av navnet er blitt til «skjeld».

I dalen lå to gårder ifølge gamle papirer og sagn. Beboerne her tok navnet Skjeldbreidall. På den ene av gårdene hette bonden Anders. Han var usedvanlig kraftig og sterk. Dertil var han viljesterk som få. Hans vilje var ikke god å rikke på for andre. Han levde mye av sitt liv i skog og mark. Mest da på jakt, fangst og fiske. Han hadde store fjellvidder å ta av, men påberopte seg aldri at han eide disse fjellene. En gang skal han ha sagt: «Dette er fjellene mine, men jeg eier dem ikke.»

Veiene sine forbandt han alltid med viltets veier: Slik ble det Elgveien, Reinsveien, Tiuråsen, o.s.v. Han skaffet seg og sine levebrødet fra fjellet og jorda på fjellgården. Høyt som det var der oppe, sier det seg sjøl at det var tidlig høst og sen vår der. Folkene fikk lære seg til å leve på en hardfør måte.

Snøen kom tidlig det året dette hendte. Det ble bare innearbeide fra de første dagene i oktober. Første uka i desember var det så ille at ingen kunne komme utenom dørene. Anders gikk urolig frem og tilbake i tømmerstua. Spyttet i peisen så det freste i glohaugen. Forbannet vær!

«Huff! Huff!» Mullet han for seg sjøl, «Svartår». Snøkavet la seg i måfarene i tømmerveggene. Det tydet ikke godt. «Svartår», mullet han der inne.

Alt gikk på tverke. Rypa var borte. Alt vilt lot seg snø ned. Han hadde prøvd med snarer i Skjeldbrei-vola, men nei, alt var dødt. Ikke ei fjør var kommet inn i huset denne vinteren. Tre bra elgskrotter brukte han å ha i saltet om høsten. De hadde han fått inn i rett tid, før uværet satte inn, men «finmaten», som han kalte det, gikk det verre med.

Det var alltid brukelig med ryper til julekveldsmat der på gården. Men hva skulle han gripe til nå, da rypa var borte fra dalen? Riktignok hadde han elgkjøtt i stampene, men det ble ikke det samme. Reinsfjellet — Reinsfjellet, sang det i hodet hans. Der visste han det var ryper. Der slo det aldri feil. Kunne han bare komme seg dit? Da tok han sin store beslutning. — Til Reinsfjellet skulle han, samme hvordan det ble. Han følte dragningen dit. Dette måtte han greie, selv om det kunne bli både hardt og tungt. Han satte sine store krefter opp mot fjellet og vinterstormene. Det var ikke tvil i hans sjel. Han skulle vinne kampen.

Dagen etter var det litt lysere i skylaget, og han tok straks sin bestemmelse. Nu skulle det skje. Han satte avgårde. Det knirket iltert i vidjebindingene når han hugg langstaven i snøen og skuvde fra. Dermed var han borte fra gårdsplassen. Det var et kaldere drag i luften, og føret kjentes bedre. Han krøkte ryggen sammen for hvert tak han tok. Det gikk seigt og trygt fremover. Tak for tak tok han seg frem oppover vola. I vinduet heime stod kona hans og så etter ham: «— Måtte Gud være med deg, Anders», slipper det ut av henne halvhøyt. — Du må komme heim i god behold igjen. Så var han ute av synsvidde. Fjellet hadde gjemt mannen hennes for henne.

Spenstig som en vidje kløv han opp Håli-vola. Han følte på seg at han allerede hadde tatt opp kampen. Til Reinsfjellet skulle han, og da fikk han ta den korteste veien. Han visste så alt for vel at på dette føret og med dette været ville turen ta 3-4 timer.

Snøen var laus, men langskia flaut bra opp så lenge det gikk nedover bakke. Verre var det oppover. Da sank han nedi til kneet. Det ville ise litt under skiene, men så lenge han greide å holde gliden oppe, gikk det bra fremover.

— Sjooo — sjooo, pep det for hver unnabakke. Snøen sprutet ham i brystet da han rente ned på den store flata. Da visste han at han var på Hå-en. Han skimtet så vidt andre landet. Her fikk han bare gå på vinden og håpe at den ikke snudde. Dette tok på kreftene, men i sitt overmot mente han å ha nok av disse, men de måtte brukes på den rette måten. Han følte de store kreftene han hadde mot seg. Lia opp mot Samsjøen ble både seig og tung. Et grått lag av damp la seg over vadmelstrøya. Svetten måtte ut. Han ville så gjerne ta av seg trøya, men det ville være farlig. Det var

best å holde varmen inne. Om ullskjorta ble litt klam og våt, skulle han nok se å få tørket den når han kom seg inn i bua. Men først måtte han over Samsjøen.

Endelig var han ved iskanten. Han kjente seg for med langstaven. Han var ikke i tvil. Foran ham lå den store sjøen, og så var han fremme. I kanten av isen stod det fem reinsdyr og været mot ham. Han kjente lukta av dem. Da hugg han etter geværet, men det var ikke der. Det hang på veggen heime i Skjeldbreidalen. Det skulle ikke være bruk for det når han var ute på snarefangst. Han spyttet to-tre ganger etter dyrene der de forsvant i snøkavet. Best var det nok at de fikk dra sin kos. Hvor mange ganger hadde han ikke slitt seg ut på slike kjøtt-transporter.

Nå fikk han prøve å komme seg inn i bua. — Huff, for et rokk.

Da så han svake konturer av hus. «Åssålia» lå der som den ventet på ham. Nå fikk han se å få varme på grua. Siden på kvelden fikk han sette snarene. Det lå en stor haug med ved i en krok. Her så det bra ut. — Slik skal det gjøres av skogsfolk, mullet han fram. I senga lå en stor skinnfell. Når han sia fikk tørket seg, skulle han nok få sove denne natta.

Det varmet godt fra grua, og han hengte kaffekjelen over. Kaffen var ikke så god når den var kokt på snø, men det fikk våge seg. Det varmet likevel i livet. Dette skulle han unne seg. Han skulle jo snarest ut igjen.

— Å, det smakte godt. Han fant fram kaku, smør, flesk og kjøtt som Marit hadde lagt i bærerkorga til ham. Han knasket godt i seg og følte at kreftene vendte tilbake. Det gjorde godt alt sammen, og motet vendte også tilbake. Han ble trett og søvnig, men her gjaldt det å passe seg. Ut skulle han! Ut å sette snarene før mørket kom for alvor. Lysten seg over ham så fort at han ikke visste ordet av før han stod ute i snøkavet igjen. Han fikk en brennende lyst til å kjempe en ny dyst med kreftene ute i naturen. Fikk han satt snarene i kveld, kunne han kanskje dra på heimtur allerede i morgen. Han var rolig og varm i kroppen. Skjelven i ben og armer var borte igjen. På ny skjøt han rygg, krøkte seg over staven vasset i vei mot den kalde vinden.

Mot Reinsfjellet: — Nå var han ved målet... Like bak fjøset jaget han opp de første rypene. De var snart borte i snøkavet. Det siste han så, var at de svingte østover mot fjellet. Tro om de ville komme tilbake, tenkte han. Her satte han de første snarene. Han hadde laget snarene av hestetagl heime, og de hadde han hengende inne på brystet sitt. Der holdt de seg myke og var lette å forme.

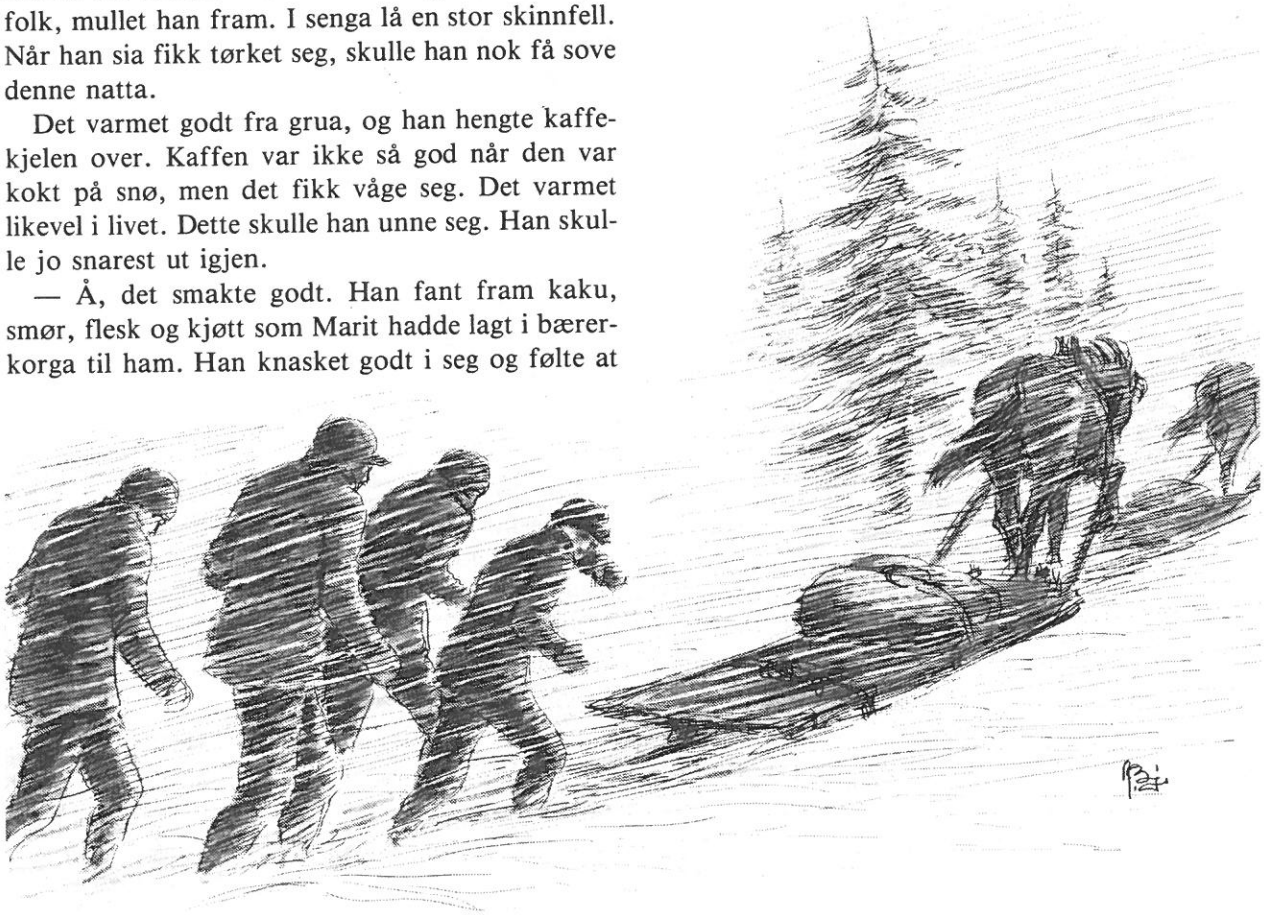

— Stormbygene hvirvler snøen opp i en røyk og kaster den med rasende fart i synet på mennesker og dyr.

Snarene måtte være pent formet skulle de fange godt. Han var nøye på det, Anders.

Han arbeidet barfingret — skar nytt ris og bygde pene garder. Satte dem mest mulig i le for vinden, helst der snøen hadde føket vekk. Dette gikk greit, og snart var de 40 snarene satt. Så tok han veien mot bua igjen. Det luktet sterk gaddrøyk, og han gikk mot den, men stormen økte bare på.

Da han kom tilbake til den første garden han satte opp ved fjøset, var det kommet fugl der. Fire forvridde rypeskrotter lå i snøen. Han gliste på sin vanlige måte når han tok dem ut av snarene. De første han hadde jaget opp, var kommet tilbake til nattelægeret sitt. Der hadde de ment å finne igjen dukkene sine, men hadde istedet gått i snarene.

Dette så ikke verst ut. Han småflirte. Kanskje var jula reddet med dette. Så sant råd var, fikk han se å komme på heimveg neste dag. Han satte ski og stav i skjulet og kraup seg inn gjennom budøra. Inne var det lunt og varmt ennå. Han kastet ny ved på grua og hengte over kjelen. En kaffesup måtte det være. — Kaffe og kaku. Ingen hadde så god kaku som Marit. Han så henne for seg, der han satt ved bordet. Kraftig og sterk var hun, men ville dette gå over jula? Tenkte han. Marit var på vei med deres sjette. Han visste godt hva som forestod. — Reise over alle fjell for å hente hjelp. Alt brukte å være i siste liten. Slik hadde det vært alle fem gangene før. Det må vel gå, tenkte han. Han prøvde å legge bånd på tankene sine. Eldstejenta deres var 16 år nu. Kanskje kunne de to klare seg alene? Nei, han fikk ikke tenke på dette. I morgen var han da heime igjen.

En god varme gikk gjennom kroppen hans. Det varmet så godt fra peisen. Han la seg og så på flammene som slikket oppover gråsteinene i grueveggen. Her var han heime, syntes han. Kjente varmen fra Marit. Han pustet taktfast. Fangstmannen sov.

Månen kastet lange, lyse striper innover gulvet. En eneste gang på hele natten var han våken. Tankene fløy gjennom hodet på ham. — Godt vær i morgen, og han var i Skjeldbreidalen til kvelden. Da skulle han være heime hos sin Marit igjen. Han så henne for seg. Sterk og frisk som vanlig. Han snudde seg mot veggen, men fikk ikke roen over seg. Klokken 6 våknet han. Det ulte av stormen utenfor veggen, og det var kaldt i bua. Skulle det bli samme været i dag også? Nu visste han det. Han måtte heim i dag. Ikke kunne de framme i dalen være alene i slikt vær. Da slengte han bena over sengekanten, sprang bort til grua og slengte ved over varmen. Hu, det var kaldt. Varmen flammet opp. Den gode varmen fylte rommet. Kaffekjelen var god å ta til, og snart var han god og mett. En tanke snurret i hodet hans: Snarene! Først skulle de opp, så fikk han snarest dra på heimtur. Det fikk være det samme hvordan været enn var.

8-10 stykker satt i snarene da han kom der. Stivspekte skrotter lå forvridde i snøen. Han slengte dem opp i bærerkorga og tok veien mot bua igjen. Inne ble han stående å se gjennom glaset. — Nei, dette så ikke så bra ut. Stormen økte. Den var snudd på nordvest, og det var ikke godt tegn. Rokket var tettere nå. Alt var kvitt utenfor glaset. Han ble stående og fundere der han stod på det kalde bugolvet. — I dag er det 6. desember — Nilsmess. Nå husket han at dette var dagen for Marit. — At han ikke hadde tenkt over dette før : — Stakkar Marit! sa han høyt for seg sjøl. Da knepte han hendene sammen og seig ned på kne på det kalde gulvet. — Kjære Gud, hald handa di over hu Marit. Da var det som det letnet for ham. Han kastet alle rypeskrottene opp i korga og la så maten han hadde igjen øverst. Han surret snøsokkene godt fast, fant ski og stav og stupte ut i snøføyka.

Været så stygt ut. Samsjøen var et eneste rokk. Han kom seg i ly av Samsjøvola. Han så ingenting foran seg, men visste godt hvor han var. Langstaven sokk djupt i snøen for hvert tak. Her sto mannekraft mot naturkraft. Han hadde ikke tanke om annet. Han skulle vinne! Det var for Marit og barna han visste han førte denne kampen. Den kampen skulle han vinne.

Hun var sikkert redd for ham nu. Hun var ikke født og oppvokst her i dalen, og var ikke vant med noe slikt. Anders stampet og slet. Best var det kanskje å komme seg opp i høyden litt. Der så han et gløtt av toppene og kunne dermed sette den rette kursen.

Tak for tak seg det fremover. Han torde ikke stoppe å kvile nå. Da visste han at det var lett for å stivne bort. Han måtte nok holde seg i siget. Vinden tok rett i fanget på ham. Han var kvit av snø på framsida. Skituppene gikk taktfaste frem og tilbake så det ut for. Anders holdt fast kurs mot nordvest — mot Skjeldbreidalen.

Rett over Håen gikk han. Her gikk det tungt. Det var blitt skavler i rokket. Vel over i Bjørglandet krøp han inn under ei stor gran. Her jafset han i seg det siste av maten. Nå syntes han gjerne han kunne sove, men nei, nå fikk han passe seg. Sovnet han nå, var han ferdig for godt. Han rapet

fornøyd og smøg seg fram igjen fra grana. Det var verst å komme videre. Han så skimtet av to sætervoller — Bjørgvollene. Han var på rett vei. Halvveis var gått.

Nå hadde han ei lang stigning foran seg. Skjeldbreivola kunne bli tung i slikt føre. Det tok hardt på kreftene, men fremover gikk det — steg for steg.

Kommet over høgda så han i et glimt sin egen dal. Nå var det mørkt, men det gikk fremover — trinn for trinn — med snø til kneet. Skia glei litt bedre i unnabakkene nå. Nå hjalp det å skuve på. Føret var visst litt bedre. Sjoo — sjoo, sa det igjen. Da så han lyset — lyset i glaset heime. Så sannelig stod ikke lyset der. Det var som det forundret ham, selv om han ventet at det skulle stå der. — Du Marit, du Marit, glapp det ut av ham.

Hun var nok redd han skulle gå for langt oppe i lia, og sia tulle seg forbi. Så ofte før hadde dette lyset stått der i vinduet og vist ham veien heim. Men aldri før hadde det vært ham så kjært som i dag. Nå kunne han også kjenne det luktet røk. Heime — heime, stønnet han frem.

Han kastet skiene og staven inn i vedskjulet og gikk mot ytterdøra. I gangen kjente han en egen varme og lukt mot seg. Det var bare der han kjente noe slikt. Det var en lukt som hørte hans hus til. Da han åpnet døra, hørte han småbarnsskrik. Ja, så sannelig, Marit og Anne hadde greid det. En ny innbygger var kommet til dalen, og Anders var heime hos sine igjen. — Takk Gud, glapp det ut av ham. Alle hadde bestått sin styrkeprøve. Atter en gang hadde mennesket vunnet over fjellet.

FINALE

I dag er Anders bare en legende, men det er lov å fantasere litt om ham og hans tid. Jeg skulle ha betalt mye for å kunne treffe ham i dag. Jeg ville tatt ham i hånden, — jeg ville ha hilst på ham. Til slutt ville jeg ha stillet ham dette spørsmålet: «Får jeg lov til å kalle deg Fjell-kongen? Da vet jeg at jeg ville ha fått dette til svar: «Nei, det får du ikke, men «Dala-kongen» kan du få kalle meg. — Fjellkongen, det er Reinsfjellet det.

Gamle spor etter ålbyggene på Rørosvidda

Av Odd Skjølsvold

Som kjent var store deler av Rørosvidda fra «arilds tid» det naturlige bruksområdet for bøndene i Ålen. Her drev de sin markaslått og sine setrer etter gammel hevd uten synderlig innblanding fra noen «myndighet» like til den dagen da Røros Verk dukket opp og krevde stadig større områder for bergfolkene sine.

På vestsiden av Glåma finnes spor etter ålbyggenes seterdrift fram til Rørosgård. (Ålbyggtjønna, Ålbyggmyra og Ålbyggbakkan). Men derfra og sørover hevdet os - og dalsbygdingene sine eldgamle rettigheter.

Alt i Verkets første tid ble ålbyggene fortrengt fra de nærmeste områdene rundt Røros. Gamle navn og tradisjoner ble bytteut med nye. Allerede matrikkelen fra 1688 viser at verkensfolk har overtatt all bruksrett til setrer og slåtter i Stadens nærhet. Verken Løbbørsvollen ved Pinsti sør for Røros, Kirkhusvollen i Enersvola eller «Ålbyggvollen», er navn på gamle ålbyggvoller. Eierne var utflyttede ålbygger som hadde gårdene sine på Bergstaden og setret derfra. Men fra Vintervollen og hele Rugeldalen nordover er både tradisjon, navn og sagn fremdeles levende.

I Nord-Rugeldalen fantes knapt en brukbar kvadratmeter som ikke ålbyggene utnyttet til slåtter og seterdrift. Og gårdsbrukene i Rugeldalen i dag har som oftest samme utstrekning som de gamle ålbyggsetrene de ble «tuftet» på .

Ved nørdste delen av Aursunden finnes også minner etter ålbyggenes seterbruk, selv om mangt er gått tapt. Øst for sjøen har vi navn som; Engesvollen, Rètlia, Finlandsåsen og Hovsvollan nærmere Kuråsen. På Vika-sida lå Gjæresetrene (i lang tid matrikulert til Ålen sammen med gårdene de tilhørte), videre; Vensvollen, Jønsås- og Kirkhusvollen.

Seterflyttinga foregikk snarvegen gjennom Killingdalen og Molingdalen. De som setret på Vikasida, kom Rugeldalen søretter og tok seg over Glåma ved «Sváhyllváet» nord for Vintervollen. Gjørrivollen, Jålvollhauan og Jålvollslåtten finnes fortsatt nevnt langs stien mellom Vintervollen og Vika ved Aursunden, og litt lengre sør i lia; Maglivollen og Høgvollen.

Tenker vi oss at vi følger seterstien **nordover** fra

Vintervollen, kommer vi først fram til Almåsvollen og Jensvoll i Glåmos sentrum. Jensvoll, som har navn etter odelsbonden «Jens på Finland», representerer et prov på hvordan futene uten videre kunne tilbyksle verksarbeiderne gamle, hevdete ålbyggsetrer, som brukerne satt med uten «rettighet». I 1668 fikk således Olle Nilsen Berggesell bykselseddel på Jensvollen, der det står at setra hittil «med en odelsgård Finland uten rettighet har været opptaget og brugt»...

På stien nordover Rugelsdalslia kommer vi nord-øst for Bergan fram mot Jolvollbakken og tre setertufter i rad og rekke: Jålvollen, Gammelvollen og Tambregtvollen, med Tambregtfloen i fjellbandet ovenfor.

Her, under Mastenshøgda, hopper vi over stengjerdet som danner grense mellom Sør- og Nord-Rugeldalen og framfor oss, ved Tårbertjønnbekken, ligger Grønlivollen, i dag matrikulert under dette navnet som eget gårdsbruk. Den var i sin tid

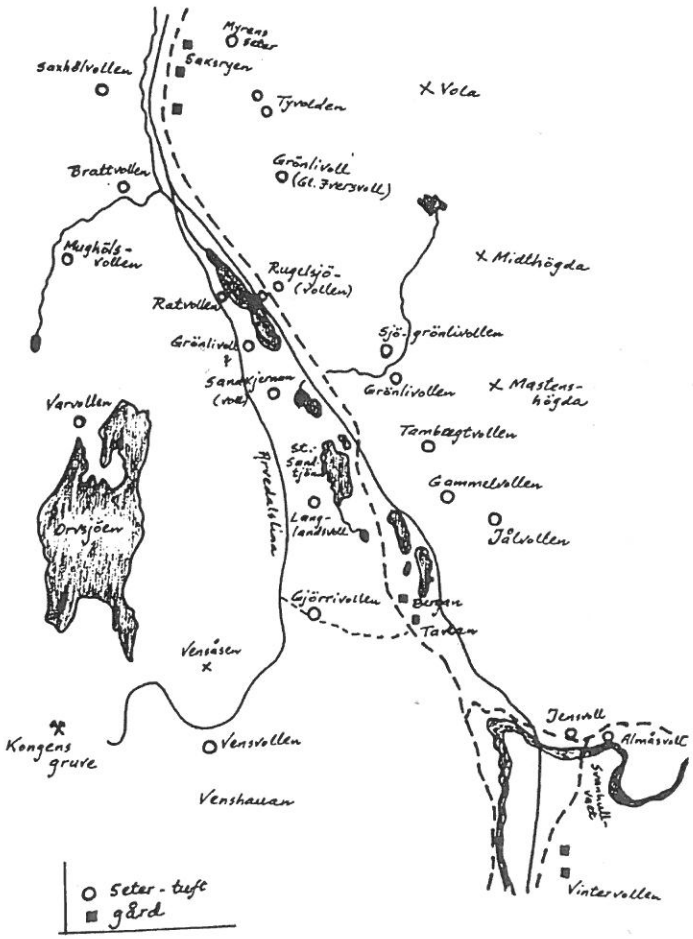

Nordre- og Søndre Rugeldalen

en av i alt fire Grønlivoller som lå i en stor krinsill i lia nord og øst for Rugelsjøen. Vollen må ha tilhørt Nordigård Grønli. For like over bekken finnes tuftene etter «Sjø-Grønlivollen» som fulgte med i Peder Monsen Rugelsjøens byksel fra 1704 på setra nede ved Rugelsjøen, og som han fikk seg overlatt av Jon Eriksen fra Ustigård Grønli omkring 1698. Disse to setereiendommene dannet altså i sin tid grunnlaget for gården Rugelsjøen.

Den nørdste av de fire Grønlivollene finner vi opp og øst for tidligere Rugeldalen stasjon. Til denne setervollen er det helst at sagnet om Nordigårdshesten som under en av «Svenskefeidene» strøk til seters med fiendens krigskasse, knytter seg. (Se «Ålen», side 49.) Her finner vi tydelige tomter etter stenfjøs og seterstuggu med både åre og skorsten. Stedet heter i dag «Gammel-Ivervollen» etter første stigeren ved Mugg, Iver Christensen. Han tok over vollen etter grønlisfolket sammen med Langlandsslåtten som strakte seg langs fjellbandet til Rugeldalens nordgrense og med «Langlandshåggån» midt i området. Iver bodde antakelig i seterhusene den første tida han var på Rugeldalen... «Langelands slåtteveie», som var et begrep i så lang en tid, delte seg ved «Gammel-Hølvollen» og gikk — den ene over Kosbergbakken, den andre over Vongråva.

Deler av denne «slåtteveien» kan fortsatt følges, og etter ti minutters «gånge» fra «Gammel-Ivervollen», står vi ved tuftene etter de eldgamle Engasetrene, eller «Tyvolden» som de kaltes, og som i senere tid ble opphavet til Tyvold gård i Rugeldalen. Oluf Engen fra Øvre Engan er i 1661 med på engskattelista da han betaler «gresspenge» for «en vold udi Roueldalen». Sju år senere ble Tyvolden bykslet av begge Enga-gårdene i fellesskap. Nedre Engans seterpart ble, som det står, «opplatt» omkring 1750, og gikk under navnet «Gammelvolden» — over gården SaksRyen Søndre.

Den andre delen av Tyvolden, som strakte seg helt ned mot Rugla, ble som underbruk **en del** av gården øvre Engan og skiftet eiere sammen med hovedbølet. Hytteskriverne Bredal og Borchgrevinck ved Eidet hytte hadde således etter tur hand om setra, som etter sagnet ble flyttet ned til «Kongsveien» kring 1780, da «fæla» kom. På Borchgrevincks tid ble den nevnt som «Hyttskrivarvollen», og var matrikulert til Ålen fram til 1875.

I nord, mot Ålens egne heimerøster, og på Nord Ryens grunn, finner vi med letthet tuftene ette gården **Myrens** setervoll i Rugeldalen. Ole P. My

ren hørte i sin oppvekst ofte bestefaren sin fortelle om fedrenes seterdrift på Ryen. Setrer første gang nevnt i 1723, og stien dit opp var synlig helt inn i dette århundre.

Tar vi oss så en snøggtur over på dalens vestside, kan vi gå på «setersti» over «Váet» i Rugla sørover til setervollen etter n'Saxe på Graftås, som også hadde slåtten Saxryen øst for Rugla. Selve setertufta her oppe på knappe tjuge kvadrat har tilhørt ei lita ljorbu med små glugger for dagslyset. Eldre ålbygger kunne ofte bruke intetkjønnsformen; «setre» (setret) om en bestemt setervoll. Et minne fra den tiden da setra nettopp var som denne; et enkelt lite **seterséle** for budeia, uten annet husvære..

Det lever enda ei lita herme etter siste seterkjerringa i «Saxhøle». Hun skal ha hatt for vane å si: «.. Me fløtte oppå Røggeldal'n den sjuende juni, førr e' de itjnå da, se bli de nå da!» (Hun tenkte på béta).

Nedover langs Hysbekken som kommer, vestfra, ligger øverst tuftene etter «Mugghølsvollen» godt synlige enda, og nederst — mot Rugla — den velkjente Brattvollen. Den er nevnt i 1723 som «brattlendt, men med lettvunden jord», og er fremdeles intakt. Den var i gården Øvre Engans eie til ut i 1930-åra.

Nå vet vi ikke ordet av før vi igjen befinner oss ved Rugelsjøen, denne gangen på vestsida. Framfor oss ligger Ratvolden, en gang en eldgammel setervoll under kveldsskyggene fra Ratvoldfjellet i vest, og kjent som «Rugelsjøseteren» i Johan Falkbergets roman «Eli Sjursdotter». Noen få stenkast borte, rett opp for sjøens sørende, fantes lenge sporene etter enda en gammel ålbyggvoll, også den på gården Falkbergets grunn. Og sammen med en tredje setervoll, ved gården Sandkjernan, skal de i følge sagnet alle ha tilhørt de to Grønligårdene i Ålen. Mennene på Grønli må med andre ord ha hatt en spesiell forkjærlighet for Rugeldalen. Men i dokumentene vil du lete forgjeves etter disse setervollene..

I skoglia under Storkletta og Sandtjønnfjellet går vi gjennom Langlandslia fram til Langlandsvollen opp for Storsandtjønna. Den var en gang lensmann Bjørn Langelands setervoll. Han betalte 16 Skilling i engskatt for den i 1674. Seterbekken springer fortsatt lett forbi hustuftene.

Går vi gruv-stien opp fra Tavlan i Sør-Rugeldalen mot Arvedalslina, passerer vi Gjørrivollbakken og Gjørrivollen, og snart dukker Vensåsen opp i vest. Sørover herfra, ved Arvedalslinas «kne», lå Vensvollen med de vidstrakte Venshauan omkring. En gang gården Vennas setertrakt etter gammel hevd...

Kring Orvsjøen finnes også «runer» i lendet etter ålbyggsetrer. Men bare ei av dem vet vi noe om; Varvollen ved Tullodden. Den tilhørte Lillegjære (Litjjale) fra først av: «— — Engsaktt. Joen Lillegjærde af en liden vold, kaldis Varvolden med underliggende buhavn og små fiskevand, derav årlig til Kgl. May. 2 ort...», heter det i engskattlista fra 1707.

En dryg vandring gjennom en viktig del av Ålens kulturhistorie er til ende. I arkivene rundt om finnes fremdeles enkelte «sannhetsvitner». Men det er tradisjonen, navnene og de mange nesten igjengrodde tuftene som nærer fantasien...

Takk for følget!

Ålen

Av Per Åsvold

Jeg ser i hjertet av en drøm, du lange vidstrakte ålbygda
kledd i blomsterflor fra dal til lapp,
jeg ser deg ribbet for alt, fattig og uten glans,
jeg ser deg i morgengry og i stjerneklare måneskinnsnetter
kledd i ditt lune, hvite teppe.

Bygda hvor i årtusener hjerter har banket og funnet sin hvile,
heimbygda til fedrene og etterslekten
hvor hjertene evig banker i takt med tiden og fremtiden,
glemt fra sorg, armod, krig og gruveslit.

Med barneøyne alt vi ser i solskinn og glede
for å ta arven opp etter mor og far — bære den videre
og i stille stunder tenke på fedrenes vandring
gjennom årtusener i kampen for heim og heimbygda.

Vi minnes de tusener som har reist fra bygda til landet langt i vest
fra fattigdom og trange kår til et rikere liv,
men tanken på heimbygda var aldri borte en dag,
ønsket var alltid å se igjen de kjære lier og fjell.

Vi kan takke for mye av alt vi har fått av bygda,
kjærlighet til fedrene for mot og livslyst
til å bære kjærligheten til bygda videre,
selv i trange kår elsker vi heimbygda.
Når malmtunge klokkeslag fra kirken ringer julen inn,
ønsker vi ingen andre steder å bo.

Fest på Graftåsa før i tièn

Av Per Renolen

No e det løda'n — det li mot kvell,
og hjarte dunke vilt punni blussøm —
Følk e fælug med dagens stell,
og det e feststemning borti husøm!
Hele vukku ha me gått og strevd —
det e se myy en ska rote med!
Me tykkje knaft nok at me ha levd,
og mange vil gjenne rette på det,
førr i kvell e det fest borti Graftåshusa,
og de e mange vukku sea sist —
Se no ska me sleppe opp alle slusa,
det e slett itj tid te å vørrå trist!
Borti Ret-græ'in e det en gut
søm håpe å gjørrå det store varpet —
Te smurning ha'n drops ti en strut
og i lita lerke med nåen skarpe!
Ni'i Neerhåggå går det i jente
søm sist — utpå Sletten — fikk full klaff!
Ho håpe og tru det e mer i vente —
hell va det kanskje bære et blaff?
Uti Renbygden fins nåen kærra
søm gjenne vil kåmmå med stil på festen —
No hell døm på spenne før merra,
jå-å, kjøretøyet består nok testen!
Åvvai li'in, der sitt det en gjeng
søm hell itj ha tenkt på slå se te tåls —
Det vil nok ta tid før døm kjem i seng,
førr no ska det danses — kvar enaste pols!

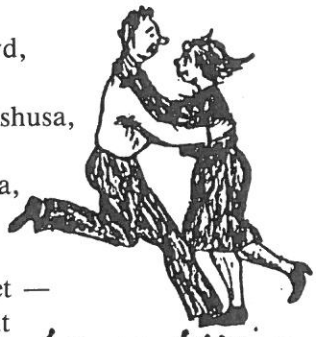

Lange kliv—

Borti vega kjem n'Hans og n'Ole
frå bytur med leven, huing og skrål —
Døm ha antageli vør innøm Polet
og Brattåsen egne se før en skål!
A Ingeborg kjenne se yr og gla
ti nykjøft kjole og hemkrullae lokka —
lite rødt på truten, se bli det bra —
Ho e otølmodin og gløtte på klokka —
Spellmæ'in lade opp lite førsiktig,
men vil da ha se en kaffeknert —
Takten og drivet e sainnelig viktig
og sjølsagt festfølket ærlig verdt!

Pondus

Se e døm samla ti gammelsala,
frå scenen kjem det en tangolåt
se danseløvæn ømkring frå dala
fe ild i blikket — bli het og kåt!
Der fer n'Anders se lett i svinga —
han danse ringlender søm en drøm —
rundt ømkring'n trippe a Inga
og bli romantisk og farlig øm —
se kjem n'Peder med lange kliv —
det ha'n søm regel før vane —
øm hæsjen ha'n sin hulde viv
og kjøre grassat i ytre bane!
Der valse n'Erik se gølvet reste,
med skjortflaka utapå, slipset på snei —
Han ha mer pondus enn de fleste,
men e lett på fota — tjo og hei!

Slips på snei—

Og alle trives og prate og tulle,
stemningen stig og kjem på topp!
Når natta sig-på og timan rulle,
se minke vass-sta'in ti glas og kopp!
Men nåen hell-te utai noven —
det foregår mangt, ja, skull e mene!
Og månema'in ser alt frå oven
— e tru bestemt at n' står og flene!
Se stilne musikken — festen e slut —
Noen tykkje n' ha vara lenge,
men andre e sen te å kåmmå se ut —
og ti'a går førr en døm kan stenge —
Det e myy og mangt en kan lure på,
men spør du me, se kann e itj svårrå
på kest alt i hop gikk før se etterpå —
det kom iallfall en syndagsmårrå!

Bondebryllup i gamle dager

— Av Kari Sundan —

— Bryllup i Bårdstu i 1924.
De som danser, er f.v. Bergsvein Bårdstu og Ingeborg Grønli Jordsli, brudeparet Peder Bårdstu og Anne Grønli, Marit Bårdstu Engen og Elling Sundrønning, Per B. Bårdstu og Jenny Grønli Reitan, Ole Grønli Fekjan og Petra Finland, Rasmus Saksgård med skjult partner. Spelemennene er Jo Jensa Grønli og Jon Bårdstu på fele og Ingeborg Bårdstu på mandolin.

Verdensrekorden i antall inngåtte ekteskap skal innehas av en kvinne med 21 vielser til 15 forskjellige menn. Forberedelsene til hennes brylluper var neppe så omfattende som et landsens bryllup før i tiden med skikker som holdt seg de første tiår av dette århundre. Det var begivenheter som måtte planlegges god tid i forveien. Til gjengjeld var det som oftest en engangsforeteelse.

Først gjaldt det å sikre seg de nødvendige bestillingsmenn, kjøgemester, kokk, hjelpekokk, kaffekokk og 4-5 matmødre etter antall gjester. Bryllupet ble helst avholdt på juni og første halvdel av juli før slåttonna begynte. Kjøgemesteren trådte første i aksjon ved å gå fra gård til gård og be til beningsdag, bryllupsdag og annendag. De innbudte takket med å by på en dram så kjøgemesteren kunne bli ganske blank i øynene etter hvert.

Beningsdagen var på fredag. Da kom kokke og medhjelper tidlig for å forberede middagen som var sodd kokt i bukjelen i eldhus eller sommerstue. Til dessert var det sviskegrøt med fløtemelk. Litt senere kom matmødrene for å smøre lefser. Etter fjøstid kom beningskjerringene med sine korger som inneholdt smørform, gomme, brød, en stabel med potetkaker eller vafler samt fløteflaske og melkespann. En matmor tok i mot og la nedi att noen godbiter til dem som var igjen hjemme, det kunne være et 1/4 kveitekake med et tjukt smørlag under, noen lefser og litt wienerbrød eller mandelstang.

På bryllupsdagen var det samling i brudens hjem hvis bryllupet ikke skulle være der. Noen ungdom-

mer lånte hester og red til kirken foran brudefølget. Etter vielsen startet de før gjestene og red i full fart til bryllupsgården hvor de fikk en dram og snudde for å møte brudefølget. Dette gjentok de så mange ganger de rakk.

Kjøgemesteren hadde en stri jobb med å plassere gjestene etter rang og anseelse ved den første bordsetningen. Til de neste gikk det lettere for gjestene ble ganske sultne etter hvert. Kaffebord ble ikke dekket, men kaffekokka hadde et loft eller kammers til disposisjon hvor hun serverte kaffe og kjøpebrød langt utover kvelden. Etter middagen ble bordene fjernet, og dansen begynte til tonene av to feler. Om kvelden var det brurdans hvor alle karene måtte danse med brura og betale for det. Noen venniner var med og «dansa brur». De som ikke danset, måtte «leie» noen for seg.

Til middag annendagen var det fisk med rømmegrøt eller risengrynssuppe. Det ble danset både før og etter middagen, og om kvelden var det stabbdans. De første som skulle på stabben, var kjøgemesteren med brura og brudgommen med kokka. Hvis noen av ungkarene hadde et godt øye til noen av jentene, forsøkte de å gjemme seg når stabbdansen begynte, men noen håndfaste karer fant dem som regel igjen og plasserte dem sammen på stabben. Der fikk de en felles kjeks å bite i samt en dram. Etterpå måtte de danse sammen og betale for seg. Penger som kom inn på brurdans og stabbdans, var betalingen spelemennene fikk.

Langs den gamle allfarveg

Av Hans Kosberg

Arbeidet med å kartlegge og merke opp gamle stier og veger i Ålen er kommet godt i gang. For de fleste i bygden i dag er det nok mange «gjengrodde» stier. Den gamle allfarvegen mellom Haltdalen og Røros er vel stykkevis ganske godt kjent, der den går mellom gårder og grender. Når den blir «ryddet» og skiltet, blir det bedre for oss å skjønne hvorledes det lå an f.eks. da Røros kopperverk startet sin drift på midten av 1600-tallet.

Denne vegen var den store trafikkåren før vognvegen kom i 1779. Fra Ålen og oppover til Aursunden lå det setervoller på begge sider av dalen. Når fløttinga tok til i juli, økte nok trafikken betraktelig, og folketallet i seterregionen ble adskillig større. Hundrevis av magre og skrale dyr etter en vinter på båsen fikk nå godgjøre seg på de feite fjellbeitene. Driften ved bergverket fra 1644 førte nok trafikk med seg, særlig på strekningen Røros — Tamlags hytte.

Vegen hadde nok sine rasteplasser. Herdalssletta i Skårdal og Stortrøa på Nesvoll lå i så måte lagelig til. Sør for Nesvoll-gårdene vises at det har vært groper ved vegen. Her kunne de sette kløvhesten inn slik at kløva hvilte på kanten.

Etter denne vegen kom svenske soldater i 1679, og som vi vet, kom det til en trefning ved Engan skanse.

Noen år deretter — sommeren 1695 — ble forsvarsverker og soldatkompanier langs vegen inspisert. De ventet vel mere krig, som også kom framover mot 1720. Det var generalløytnant Christian Gyldenløve, sønn til kong Christian V, 21 år gammel, og to-tre mann med ham som foretok denne inspeksjonen. Han nådde over en stor del av landet på utrolig kort tid, enda «Norges veivesen i 1695 var i en sådan forfatning at de fleste veier kunne blott passeres til hest». Utdrag av reisejournalen er gjengitt i Gauldalsminne 1. hefte 1. årgang. Kulturkontoret i Ålen har kopi av artikkelen.

Det er nevnt at et soldatkompani på 36 mann mønstret ved Ålen kirke. Bruene over Gaula (Lundbrua) og Rugla nevnes, og likeså Ålen og Engan skanse. Avstanden mellom punkter i vegen er angitt i mil. Det ble brukt to mil-lengder. Det var en strekning de kalte *fjellmil*. Den var kortere, og ble brukt for strabasiøse vegstykker. Prisen var satt slik at betalingen ble større for skyss og frakting over fjellmilene.

På fine sommerdager gikk vel alt tålig godt. Men hvorledes var det om høstkveldene når bjørnen, før den gikk i hi, brummet i Vongravsdalen og Råen, og ulveflokkene hylte og var påtrengende?

Sør på langlandsflaten, på grensen mot eiendommen Jordsli, lå det først på 1700-tallet en heim, en familie med flere barn hadde slått seg ned kloss inntil allfarvegen. Mannen hette Endre, og ble av bygdefolket kalt Endre Loka. Det lå nemlig en vasslok like ved bustaden. Her som vegen kom opp fra elven, gjorde den krok før den fortsatte forbi Endre-heimen. Her må det en gang ha hett Endrekroken. For i 1757 heter det i kirkeboka: «Døpt Jon Endrekrokens søn Johannes.» Om denne familie kan vi nok finne ut en del. Men det får vi utelate her. Det kommer nok med i den nye bygdeboka.

Men interessant er det at denne Endre er nevnt som kroholder. Det er også sagt at han var en velstandsmann. Endre og kona hadde av innbo og annet utstyr mere enn noen andre. Han arbeidet neppe ved Dragås hytte. På liste over personer ved denne arbeidsplassen, som ga til kirkeklokken i 1736, er han ikke med. Så spørs det da: Tjente han seg til velstand på kroholdet?

I så fall var nok trafikken betydelig. Ikke så langt unna ligger i dag ved samme veg Kjempeplassen.. Historisk sett kunne det altså med god grunn ha hett Endreplassen.

Endres nærmeste nabo var Børre Langland. Fra 1760 og utover årene kom det til denne altmuligmannen utrolig mange folk. Her kom Johanne på Hjørnet og hentet sin bestilte rokk. Her kom hesteskjærer fra Gudbrandsdalen, her kom futen og sorenskriveren og prosten og presten. Hit kom folk for å betale og noen kom for å låne. «Pinsedagsaften kom Eli Eidet med en øxen Koe, og lånte da 8 riksdaler, og fikk jeg ikke pengene tilbage innen Alle Helgen, skulle jeg få tage samme Koe.» Uttrykket samme Koe, vitner om omtenksomhet. Det var vel ikke første gang. Ja, dette var før bankens tid. Som i dag var det noen som hadde litt tilovers, og noen trengte å låne. Om dette og mere til forteller Børre i sin dagbok.

Ennå lever på folkemunne tildragelsen i Brekken i 1765. En svenske på 25 år drepte fire personer på samme gård og såret den femte. Morderen ble pågrepet ganske snart, den 18. juli ble han ført fra Røros til lensmann Anders Grytbakk i Ålen, hvor han ble satt i bolt og jern. Og på samme sted fikk han dom. Først skulle han flere ganger knipes med glødende tenger. Etter henrettelsen skulle høyre hånd og hodet settes på stake, og kroppen forøvrig settes på steile og hjul. Henrettingen skulle skje innen 15 dager. Men morderen ble sjuk og måtte sendes til Trondhjem, hvor han døde snart, visstnok av tæring.

Børre Langland forteller i sin dagbok at han sto ved vegen og så morderen komme forbi.

Ja, denne vegen som nok var i elendig tilstand måtte både høy og låg benytte i hundrevis av år. Her kom historikeren Schøning, her kom den kjente biskop Gunnerus. Og i 1766 kom Jens Finne Borchgrevink, sønn til direktøren for Røros verk, — han skulle til Carl von Linné i Uppsala for å studere botanikk.

Nedenfor nevnes noen skrifter som forteller mer om våre trakter i gamle tider.

Gauldalsminne Hefte 1 1. årgang
Gauldalsminne Hefte 9 1. årgang
Gauldalsminne for 1987, Herdalssletta ved Ole Kirkbakk.

Indremisjonen og emissæren

Av Jon Åsvold

Indremisjonen er et fellesnavn på alt organisert kirkelig arbeid som utføres ved siden av den ordinære prestetjenesten. Den er ofte blitt kalt kirken i kirken og er en internasjonal organisasjon med hovedvekt på forkynnelse og sosialt arbeid.

Her i landet må vi tilbake til kretsen kring Hans Nielsen Hauge (Haugianerne) for å finne opprinnelsen til den. Kirkens kår ga ikke rom for mange aktiviteter — kun begrenset til livets obligatoriske handlinger — med gudstjeneste ikke for ofte. Forkynnelsen av evangeliet ble det for lite av. Det var dette «hullet» i kirkearbeidet som misjonen ville gjøre noe med. Oppbyggelse og humanitært arbeid ble indremisjonens hjertesaker. Slik var det før og slik er det idag.

Men prestestanden såg ikke med velvilje på de lekmenn som drog rundt og forkynte. Etterhvert gikk det seg til og det frivillige misjonarbeidet ble akseptert og sett på som en naturlig del av arbeidet «bak» kirka. Rett nok har det ikke alltid vært bare fryd og gammen mellom presteskapet og indremisjonens forkynnere.

Navnet Ole K. Hallesby — som var formann i Det Norske Lutherske indremisjonsselskap fra nittentjuefire til femtiseks — får fortsatt håret til å reise

Egil Aarvik — emissær, redaktør, sosialminister i Nobelkomiteen.

seg på mange. Hans avisfeider med bakgrunn i hans pietistiske og ortodokse fromhet mot de liberale teologer — skremte både frelste og fortapte. Flere emissærer ble ofte — med bakgrunn i sin sterke fordømmelse av alt som var synd — kalt «Svovelpredikanter». Dette smittet også over på lokale misjonsarbeidere. jeg husker på et møte i bedehuset at en sa: «Når dåkk går oppover Lerve-

gen — ska dåkk snu huggue aindre vegen når dåkk går førbi ongdomshuse». Det hører med til historien at da Tungtvannsfilmen ble vist i det samme huset — satt mannen der.

Mange utabygdes emissærer har hatt tilhold i bygda i kortere og lengre perioder. De bodde da hos trosvenner og holdt møter både i bedehus og i hjem. Onde tunger ville ha det til at de helst kom om høsten med slaktetid og mørke kvelder. I virkeligheten var det nok andre naturlige årsaker.

Mange forkynnere — predikanter — har besøkt fjellbygdene. Jeg vil trekke frem en som vi alle kjenner: Egil Aarvik.

Han kom til Ålen i midten på trettitallet. Han var født i Børsa i nittentolv. Faren var anleggsarbeider. Sjøl om det var harde tider, bar han med seg mange lyse minner hjemmefra. «Den glede vi opplevde når vi fikk noe nytt, var ubeskrivelig. Det var dette som lærte meg at rikdom ikke er å ha mye, men å synes at det en har er mye».

Sytten år gammel hadde han sin første forkynnelse. Prest i Holtålen Amund Bentzen sa om han: «Får Gud bevare han, blir det noe stort av han». Bygdas egen utsendte emissær — John H. Engan — minnes Aarvik godt». «Han var et godt menneske og flink forkynner som både spilte på sag og gitar, det slutta han med.»

Om det snart er femtifem år siden han reiste fra Holtålen, minnes han godt flere av dem han møtte.

«De fleste er borte og mange har jeg glemt navnet på. I Haltdalen var det særlig Sven Heksem, Pætter-Sven som de sa, en fin sjel som både leste og tenkte mye. Dessuten var det Hans Flatberg, en rødkinnet og blåøyet kraftkar og en sterk troens mann. Og så var det Simen Grønset og hans bror, Ole. Simen var en høvdingskikkelse med meningers mot og en praktfull røst, også Ole var sanger.

Jeg var også en del i Aunegrenda langt til fjells, og jeg hadde venner der. På en tur dit ble jeg forresten utsatt for et «attentat». Jeg kom kjørende alene med hest lånt av forpakteren i prestegården — Knut Mælan — og på hjemturen var det noen — antagelig noen unggutter — som skulle skremme meg litt: De fyrte av et haglegevær like bak kjerra! Det var stappmørkt, og både hesten og jeg fikk en støkk. Både smellen og lysglimtet var ganske vellykket — —.

I Ålen var det særlig Ragna Berg. Jeg bodde i hennes hjem, og jeg husker at telefonen nokså ofte ringte natters tid. Hun var jo «folkemottager» døgnet rundt. (Aarvik fikk penger av Berga for å komme på bibelskole, der han gikk i trettiseks). Dessuten var Lars Smemo og hans kone Helga. Lars var spesialist på gamle folketoner, og hjemmet deres var et riktig «Betania-hjem». Og så var det Konrad Kvam og hans mor og søster. Også et godt hjem der oppe i Morken. Vi spiste flatbrødsoll som nattmat når vi kom hjem fra møtene. I en krok på loftet kom jeg over Johan Arndt's «Sande Christendom», trykt i Kristiansand i 1838, en «Erindring fra Fader og Svigerfader Ingebrigt G. Grantrøen». Jeg fikk boken til odel og eie.

Ellers traff jeg John Engan. En original type og på den tiden en uforbederlig ungkar, men meget gudfryktig».

Bedehusene er et resultat av misjonsarbeidet. Likeså driften av søndagsskolene. I sannhet har indremisjonsarbeidet satt sterke og verdifulle spor etter seg i bygda. Om det er blitt færre hedninger oppunder fjellbandet, vil jeg ikke ta stilling til. Men jeg er sikker på at misjonen og den lille sterke krets — med sin hjelpsomhet, nestekjærlighet og omsorg for andre — har bidratt til at vi mer elsker vår neste enn oss sjøl.

- Takk, Johan Falkberget!

— Martin Åsvold —

Mine ord blir små og fattige når vi i minnene skal takke Johan for alt han har gitt oss i sin diktning. Alle går vi og bærer på en drøm i oss. Ikke alle lykkes enda vi strever alt vi kan i livet, men for Johan Falkberget vart drømmen virkelig:

Tenk å starte livet som vaskaryss på Kongens og senere i livet motta en doktorgrad i Stockholms Stadshus slik han gjorde 30. mai 1950! Ingen har vel kunnet skildre livet for arbeidsfolket i gruvene slik som han har gjort i sine bøker.

Gruvearbeid var egyptisk trelldom. Likevel eide de en merkelig tillit til livet — til Gud og det gode allvise forsyn — disse gruvearbeiderne: I deres sinn levde Israels drøm om Kanaan — landet i vinstokkenes tegn. Ja, for å overleve i den tiden måtte de nok ha en slik drøm.

Sist sommer var jeg en tur på Universitetsbiblioteket i Bergen. Der fikk jeg lese en del brev fra

Mor

Av Leiv Hov

Enda Wergeland skriv «Glem ei du er støv», er vel likevel, i alle fall i jordisk målestokk, eit menneskeliv eit underverk, større *en* både pyramidane, mausoleèt i Halikarnassos og dei andre av den antikke verda sine sju underverk. Eit menneskeliv er så komplisert at vi greier knapt å fatte det.

Men mennesket er svært så hjelpelaust i starten på den lange livsens veg. Dei medfødte givnader er nok i orden, barnet kan både suge og skrike ganske snart. Snakke kan det ikkje, men det veks fram og begynner å plapre nokre einstavingsord som ma-ma, pa-pa, ne-ne o.s.v. Til slutt blir det vel som oftast mamma som tek overhand. Det blir namnet på henne som fødde det til verda. Mamma blir brukt lenge, ja, hos ikkje så få blir det nytta livet ut. Det er faktisk eit tiltak å skifte over fra mamma til mor.

Det er dikta så mykje i både ord og tonar om mor. Kor mange Ave-Maria-komposisjonar er det ikkje så godt å vite talet på, og av dikta vers er det vel atskillig fleire med «Du gamle mor» av Vinje som eit av dei mest kjente. Jesu mor står så høgt i den kristne verda at ho er den store helgen blant katolikkane.

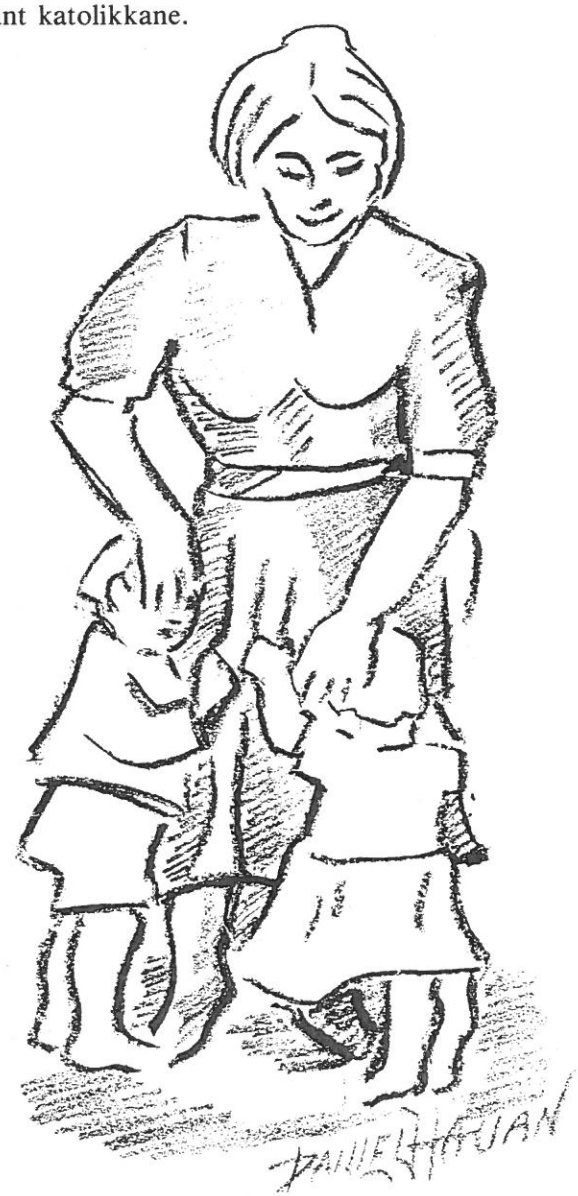

Johan Falkberget til hans venn korrekturleser Andreas Paulsen. I ett av brevene sier han at «her fins det ingen i førti mils omkrets som jeg kan plage med manuskriptlesning».

Eldre folk sa før i tiden at sorgen og gleden de vandrer i hope. Slik vart vel skrivinga for Johan også helt til 1907 da Svarte Fjelde kom ut.

Sin venn Paulsen traff han i Ålesund for første gang i 1906, og det utviklet seg til et varig vennskap i mange år framover. Johan skrev 243 brev til Paulsen som er oppbevart på arkivet i Bergen. Ingen har kunnet skildre kjærligheten på en bedre måte enn Johan, så full av varme, hengivenhet og respekt for de andre. Jeg tenker på Eli Sjursdotter og Pelle Jønsa, An-Magritt og Johannes, Gunnhild Bonde og Benjamin Sigesmund.

Jeg vil også ta med et av de fineste brev jeg har lest i min tid. Johan skrev til Adam Buvold i 1926 da datter til Adam lå på det siste på Røros Sykehus. Adam vart gift andre gang med Kristine Jamt — Johans søskenbarn. Brevet var slik:

Ratvolden, 2/7 1926.

Kjære gamle venn!

Jeg hører av Martin at det er på slutten med Margit. Det var et tungt budskap.

Hårdt for henne er det å dø ung, hårdt for deg som far å miste henne. Du blev en hårdt prøvet mand, Adam det skal megen styrke til å komme i gjennom så mange hjemsøkelser. Måtte Gud hjelpe deg over dette, det er min oppriktige bønn og mitt inderligste ønske.

Jeg har i dag tenkt så meget på deg, at jeg måtte sende deg en hilsen. Du er en for klok mand til å trøste med tomme ord.

Jeg vil bare sige deg, at jeg følger med deg i tankene i disse tunge og alvorlige døgn for deg. Kjære gamle venn.

Din Johan Falkberget

Alle samfunn har hatt så lett for å bli mannsdominerte. Det er vel Garborgs ord: «Det er berre ein lov: Den sterke et den veike» som speglar seg av her. Slik er det også i Bibelen. Gud er hannkjønn, og dei 12 apostlane var menn, og i lærebøkene i historie er det kongar, keisarer og presidentar som det blir skrevi mest om. Kvinnene har kjempa meir i det stille utan å få noko slikt som orden eller medalje.

Det har vel aldri hendt at nokon har fått slike ved slit og såkalla negerarbeid.

Mor mi, med det pene namnet Margrete, var ein slik representant for dei mange millionar i den tause hæren som gjorde mykje og sa lite, gjorde ingen fortred og var godt likt av alle.

Arbeidsplassane var i heimen på Hovsletta og på Setra i Syosen. På båe stader var det nok arbeid med krøttera, og på setra var det alltid full kontroll over buskapen, snill med dyra og mild og god disiplin med bølingen var kjennemerke. Fleire gonger om dagen vart det speida frå haugane nede ved elva opp mot dei vide viddene ovafor skogbandet mot Kjølifjella og Gauldalsgruvhøgda. Ja, her var det vidsyn til alle kantar i Syosheimen, næring også til det indre i eit menneskeliv. Mor hadde ei fast og god tru, den kristne tru som ho var opplært i. Trudde også på merkesdagar og månefasane, vaksan og tverrann og disse jarnnettene sist på august. Nokon astronom var ho så visst ikkje, men ho såg opp til den store gåte i tilværet, mor til alt på jorda: Sola. den kjem bort i heimen 30. november, og mor så fram til den 13. januar, da dette fenomenet skulle dukke opp over Lermældalane på den nye runddansen over bygda igjen. Var det klårver på denne tida av året, sota ho ein glasbit og var alltid spent når den øvre rand av denne lys- og varmeskiva begynte å kikke opp. Første dagen var det berre ein fransk visitt, men det var så bra at det no skulle gå framover med lys og varme. Mor kjempa også for helsa, og utan at ho kanskje visste det, forstod ho dei gamle langt tilbake i tida når dei rekna alder i år, men også i vintrar, for å markere at det krevde sitt å streve seg opp mot og over den barske kneiken, solkvervet.

På vandring i Killingdalen

Av Leiv Reitan

E rusle langs ette vegen
på sia tå ener og lyng.
Høststemning ruve i skogen —
småfuglan kvitre og syng.
Høgt over trærnes kroner
flyger en ørn på akt.
I dag e det hans område
over Killingdalen på vakt.

Omkring me e alt så stille.
På vegen e møte en bekk —
ja, her vil e sett me og drømme
i frå kvardagen langt bort og vekk.
I Ålen det vandra en dikter —
han besøkte seterdalen en gång.
Og vi har han å takke
for at Litjbekken fikk sin sång.
Litjbekken den e et minne
i frå en forgangen tid.
La den alltid få rinne,
og i vårt minne forbli.

No e me i fjellbjørkas rike.
Det e mangel på gran og førru.
Og ned i dalbotnen rinn det
en bekk som hete «Skørru».
Rundt om på mange setra
bodde folket i ro og fred,
og suset frå bekken i dalen
det hører også med.

Her på setran satt mang ei jente
når sola gikk ned på hell,
og venta på han som skull kåmmå
kvar enaste lødagskveld.
Ho gikk rundt og vaska og skura,
strødde gølvet med ener og bar.
Te slutt va alt lagt te rette —
vegen sto åpen og klar.
Slik smelta to hjerter sammen
omkransa tå fjell og natur.
Her under Killingdalsfjella
fant han si unge brur.

E fortsette nedover vegen
ette gamle oppgåtte spor,
og mange ting e forandra
sea sist gången her e for.
Her på vollan ligg setran så ensom.
E føle me litt betenkt.
De e vil litt sent på året
for seterdøran e stengt.
Det ser ut som døm e ferdig
med fløtting og seterstyr.
Hele dalen e lagt ut til leie
for småskogens ville dyr.

Det e høst og rødgule farger
sette preg over lyng og kratt.
I vedmod forlate e dalen
og tar til på hemvegen fatt.
En vind suse gjennom skogen
og hviske et stille farvel,
mens skumringen favne dalen
i en vakker septemberkveld.

Pilespisser i Svenskhaugan

Av Torbjørn Volden

Svenskhaugan på Graftåskjølen er 6-7 gravhauger, og hvor det i 1988 ble funnet to pilespisser som er blitt tidfestet til 700 år e. Kr. Samtlige hauger er gjennom tidene blitt gjennomrotet og utgravd, og pilespissene ble funnet like under grastorva.

Oppe på Graftåskjølen ligger Svenskhaugan. Gravhaugene består av i alt seks rundhauger i en klynge, samt en gravhaug som ligger ca. 70 meter østsørøst for de andre gravhaugene. Gravhaugene ligger godt over tregrensen på et høgtliggende grusplatå med en praktfull utsikt til fjellan rundt omkring, og i et pent lende. I en av haugene ble det sommeren 1988 funnet to pilespisser og en jerntein fra en ubestemt gjenstand. Samtlige gravhauger viser tydelige tegn på at de er gjennomrotet og utkastet tidligere, og gravfunnet ble gjort i utkanten og like under grastorva på gravhaugen. Pilespissene er tydelig kastet opp fra selve grava. Ingen tidligere jordfunn er registrert i fra Svenskhaugan.

I 1983 ble en av haugene undersøkt av prof. A. Skjølsvold. Det ble ikke funnet oldsaker, men trekull fra et forstyrret brannlag som ga en radiologisk datering på 950 pluss-minus 95 år e. Kr.

Gravfunnet ble innlevert til Vitenskapsmuseet i Trondheim og 1. amanuensis Oddmunn Farbregd skriver om funnet: «Pilespissane er truleg frå omkring 700 e.Kr. Dei har nok hørt saman med anna gravutstyr i haugen. Det er interessant å sjå at fjellgravane på Graftås kan tidfestas såpass tidleg.»

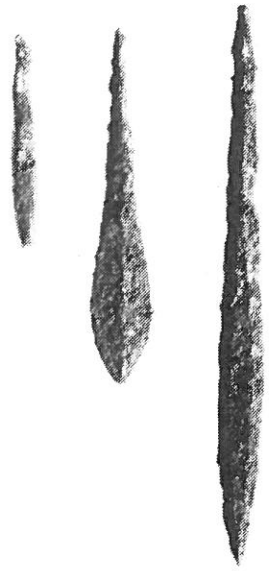

Pilespissene fra Svenskhaugan.

Julekveld

Av Per Renolen

Så kom den store stunden
til liten og til stor —
så rare vi er i grunnen
som bor på denne jord!
Den ene kveld i året
vi aller helst vil glemme
at vi kan være hårde
og ofte sinte, slemme —

Det er dessverre sjelden,
såvidt jeg kan forstå,
at som på julekvelden
vi store blir som små —
Det er da godt å være
som lite barn i blant —
Tenk om vi kunne lære
og skjønne *det* er sant!

Når lys i treet tennes
og vi går hand i hand,
da mang en tanke sendes
til andre folk og land
som har det vondt på kloden vår
— med krig og sult og hat —
Hjelp disse slik at det forslår
la dem få klær og mat!

Ja, måtte hjelpsomheten gro
som blomster, gress og trær,
så kjærligheten kunne bo
hos alle og enhver —
Vi burde glemme det som var
og bli en søskenflokk —
Vi kunne dele det vi har,
så fikk vi alle nok.

Ved den gamle Kongevegen

Av Margit Krogstad Ramlo

Jeg kan si med Edvard Persson: «Jeg har bodd ved en landsveg i hele mitt liv».

Den gamle Kongevegen går som kjent over vår eiendom, Drøivoldshaugen, og videre forbi Drøili og krysser jernbanen ved Drøia stoppested. Det var Rørosbanen som blei bygd i 1875-77 som kom til å skjære over gammelvegen, men da var jo allerede den nye vegen gjennom Svølja åpnet. Den ble bygd i 1851-54.

Den eldste ferdselsåren mellom Røros og Nidaros (Trondheim), Kløvjevegen , går også her. Den er fremdeles fremkommelig for den som kjenner den.

Den går over fjellet mellom Våttån og Storhøgda, og det er ganske fantastisk å se slitasjen i fjellet etter hestehovene. I Falkbergets romaner kan en lese om ferdselen og dramatikken omkring den. Om vinteren gikk trafikken etter elva gjennomn Svølja, og ved Eggafossen på andre sida av elva ser en rester etter en gammel veg — bygd for å komme forbi fossen. På sommertid gikk trafikken likevel etter den gamle Kongevegen.

I min barndom og ungdom — og forresten hele livet — har vi gått denne vegen om sommeren. Det var så greitt å komme oppi «Åla» på den måten da vegen gikk helt ned til Eidet bru.

Når en gikk den, følte en suset fra den tiden hest og folk slet seg frem med lasset i de bratte bakkene. I oppstigninga før toppen var det ei rund flate omkransa av skog. Flata blei i dagligtale kalt «Gøldølsflata», for det var her ferdafolkene kvilte underveis til toppen.

I mange år kunne en se spor etter vognhjula der de kjørte inn på plassen og ut igjen på andre sida. Den flata vokste aldri til med skog. Vegen holdt seg godt i alle år uten vedlikehold. Bare enkelte steder der myra fikk overtaket, var det bløte strekninger. De som bygde denne vegen, hadde vel kke annet verktøy enn sine sterke armer og spade og hakke.

Nå er idyllen borte. Nytida kom også til gammelvegen, og nå kjører store tømmerbiler etter moderne grusveger der, — kvileplassen «Gøldølsflata» er blitt snuplass for biler.

Et lite kultur-Norge er borte, og vi kan bare beklage det. Fremdeles kan en jo gå gammelvegen, men det historiske suset er borte.

Anders Reitan har skrevet et dikt om gammelvegen, og det er gjengitt i diktsamling utgitt i 1866. Det finnes også gjengitt annet sted i Oppunder Fjellbandet.

Trond P. Holden

— gruvearbeid en kamp for livet

Av Peder Drøyvollsmo

Elisabeth Dragmyrhaug forteller gjerne om Trond Holden som hun satte svært høyt, og O.K. skrev om han i Arbeidets Rett i 1957.

Trond P. Holden ble født 3. juli 1874 på Mikkjillan i Ålen. Han viet hele livet sitt til gruve- og anleggsarbeid. Han var ikke mer enn 12 år gammel da han ble vasskarryss ved Kongens i Røros Verks tjeneste.

Etter konfirmasjonen arbeidet han ved Killingdal en tid, og 18 år gammel reiste han til Sulitjelma. Dit kom han etter å ha sett en annonse der de garanterte 3 kroner dagen i lønn, noe som var god fortjeneste da. Han var der ett år, kommunikasjonene var skrøpelige så heimreiser ble det få av. Han likte seg godt og syntes selv han bodde godt. Likevel ble det Røros igjen, selv om boforholdene der var elendige med skitt og vegglus som daglige «samboere». — Ingen ville tro at det var så dårlig, sa han.

I Røros-gruvene lastet han stein opp i vogner som hestene trakk opp. Det var å være bergfordrer. På Killingdal var han også ett år i tjeneste for The Bede Metal, men eventyret lokket, og han drog til anleggsarbeid på Hell — Sunnanbanen eller Nordlandsbanen.

Det ble mer gruvearbeid - arbeidsbas ved Sulis, så til Løkken, Folldal, Røstvangen og Kjøli. Ellers var han med på anleggsarbeid på Dovrebanen, deltok i arbeidet for å gjøre Størenbanen bredsporet og bygde vannverk i Kristiansund.

I 1911 var han med på skjerping i Gjersviken på Grongfjellet der det var hele 140 km å gå over fjellet fra Namsos. På Kjøli gruver, som ble hans siste arbeidsplass, trivdes han godt; alle var gode kamerater, men arbeidsvegen var lang, og når vinterstormene raste som verst, måtte de holde seg i nærheten av taubanen de 3 milene som måtte gås for å komme til arbeidsstedet. Ellers var det lett å gå seg vill. Arbeidet var hardt, da det ikke fantes maskiner eller andre hjelpemidler - ikke en gang en stubb-bryter hadde de til hjelp. For Holden gikk arbeidet og arbeidsvegen heller hardt ut over føttene. Han sluttet ved Kjøli 63 år gammel i 1937.

Hans store hobby hele livet var å skjære ut figurer av dyr og mennesker, og dette ble en kjær virksomhet både når han var borte på arbeid og i stua heime på Stensli. En rekke figurer ble sendt til Amerika som gaver selv om brorparten ble solgt eller gitt bort til venner og kjente.

Trond P. Holden døde 15. juni 1959, 85 år gammel. De siste årene ble spaserturene begrenset til vedskjulet for å hente emne til nye figurer, men selv det røynte på mot slutten. De som kjente han, husker han som en godlynt mann med stor arbeidsglede, og slitet tok ikke knekken på hans gode humør.

Trond Holden koste seg med pipa og hadde mye glede av å skjære ut figurer i tre.

Kresten Jo

Av Birger Nysetvoll

På Brubakken like ved Hulta bru i Aunegrenda bodde John Brubakk eller Kresten Jo som han alltid ble kalt. Han bodde alene etter at foreldrene Beret og Kristen døde. Faren var en original som var vel kjent i mange bygder i Trøndelag etter som han fartet omkring som agent. Det var særlig symaskiner han solgte.

Kresten Jo overtok bruket etter foreldrene. Her var både fjøs, stue og et stabbur. Han bodde alene, men det var alltid mye besøk hos han. Svært mange var innom Brubakken enten for en kvil på ferden fram i bygda eller for å hente post.

Kresten Jo var en høyt ansett person. Posten ble lagt inn hos han for alle i Nordaunegrenda, Hardkroken og Jamtvollen. Til og med verdipost la postbudet igjen, og oppsitterne fikk så hente all sin post her.

Jeg husker spesielt to eldre karer som møtte opp der før posten kom, og satt og ventet for å få lese avisene. Det var John Nordaune (Stor-Joen) og Ole A. Midtaune (Hardkroken). Ja, her var det gratis postkontor for postverket! Kresten Jo satt selv på sengekanten og ba Hardkroken lese høyt fra avisene. Selv koste han seg under lesinga med krokpipa. Posten ble innlagt hos han helt til han døde i 1933.

Jo hadde ikke bare posten. Om vintrene var det enda mer folk innom da plassen egnet seg godt som kvileplass for alle som kjørte ved og høy fra setrer og skogstykker gårdene framme i bygda hadde i Aunegrenda - eller Hultdala som de sa. Dette ble enkelte ganger atskillig mange, for det var flere gårder som hadde to setrer - vårseter og høstseter. Dette medførte mange kjøredager om vinteren for de fleste.

Alt ble utnyttet. På setrene hadde de rydda en voll helst for å utnytte gjødsla fra dyra. Vollene ble i alle år slått, og fóret måtte kjøres fram på vinterføre. Veger til setrene var det dårlig med, og ingen hadde dengang traktor, så hesten var trekkkrafta. En god del ved ble også kjørt fram. Enkelte dager kunne det således være en lang rekke med hester som stod utenfor hos Kresten Jo. Inne var det helt fullt av karer - ja, det var rart det var plass til alle i den lille stua.

I forbindelse med alle besøkene tror jeg han fikk en del gaver. Jeg så i hvert fall det ble lagt igjen matpakker og kaffeposer. Blant de han leverte posten til, var det nærmest en fast regel at de ga han mat julekvelden. En slik kveld jeg leverte mat til han, husker jeg han bemerket at jeg var først ute, og at de ikke hadde vært her enda fra Nordaunegårdene. Det tydet på at han venta flere.

Jo var en barnevenn og hadde svært godt lag med unger. Stort svart helskjegg hadde han som også ungene beundret. Jeg kan huske at folk i grenda snakket mye om hvordan det skulle gå med Jo når han selv ikke klarte seg lenger. Det skulle vise seg at det ikke kom til å bli noe problem, for en varm sommerdag i 1933 fant de han 2-300 m sør for husa. Da hadde han lagt seg ned på marka med handa under hodet sitt, og slik døde han.

John Brubakk var født i 1866 og ble altså 67 år gammel. Han hadde to søstre. Den eldste, Ingeborg, ble gift til Litjenget, og den yngste, Beret, ble gift med klokker og lærer Thomas Johnsen Stokke fra Selbu. De bodde mange år på Helgøya, og forfatteren Bernhard Stokke er deres sønn.

— John Brubakk i ett av hans siste leveår foran stabburet sammen med Guri Walseth (datter av kjøpmann Fridtjov Walseth) og ei venninne av henne — begge fra Trondheim.

La Arbeidets Rett bli årets julegave til venner og kjente

For kr 70,-

sender vi avisa fra 22/12-89 - 1/3-90

(Gjelder kun nye abonnenter)

Send kupongen snarest - eller ring oss, tlf. 074/12 722

Ja, jeg vil benytte meg av julegavetilbudet:
Arbeidets Rett sendes fra 22/12-89 - 1/3-90 for kun kr. 70.-

Gaveabonnementet sendes:

Navn: _____

Adr.: _____

Postnr./-sted: _____

Regning sendes:

Navn: _____

Adr.: _____

Postnr./-sted: _____

BREV

Kan sendes ufrankert i Norge Arbeidets Rett vil betale portoen

SVARSENDING
Avtale nr. 607000/16

Arbeidets Rett
Abonnementsavdelingen
7461 RØROS

Kommunens ansatte og politikere ønsker jule- og nyttårsgjester hjertelig velkommen til Holtålen kommune

Alle lesere av Oppunder Fjellbandet, innbyggere i Holtålen kommune og utflyttere fra Ålen og Haltdalen ønskes en riktig

GOD JUL og et fredfylt og GODT NYTT ÅR!

Holtålen kommune

Tore Stubbe
Kst. rådmann

Håvard Moen
Ordfører